मुक्तिक्षेत्रप्रकाशः

२६१९

2619
f 38
complete

३८ पत्र

शुक्तितेजप्रकाश: पत्राणि ३८

पु·प्र·
१

श्रीगणेशाय नमः। ध्यात्वा तत्त्वं परं ब्रह्म वामदेवोपदिष्टवत्स्मृतीः मुक्तिक्षेत्रस्य काशीप्रभावको लेशाद्विवृण्व
ते ।१। तत्र तावत्प्रयागस्य तीर्थराजत्वमपेक्षितं मुक्तिमुक्तिप्रदत्वान्माहात्म्यमुच्यते यथा २ बह्वृचपरिशि
ष्टे मंत्रवर्णः सितासिते सरिते यत्र संगथे तत्राप्लुतासो दिवमुत्पतंति ये वै तन्वं विसृजंति धीरास्ते जना
सो अमृतत्वं भजंते ते देवलोकमश्नुवते तत्र मृता भजंते इति ऋग्वेदखिलपाठः तथा यत्र गंगा च यमुना यत्र
प्राची सरस्वती यत्र सोमेश्वरो देवस्तत्र मामभृतं कृधींद्रायेंदो परिस्रवेति यत्र प्रयागे तथोक्तं काशी
खंडे त्रयीं विद्यां समाधाय सितासिते सरिद्वरे पञ्चक्रोशं समं प्राप्य नरः पापैः प्रमुच्यते
इति तथा वाराहपुराणे यत्र माघे मकरस्थे रवौ तत्र यत्र स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते इति स्मृतेर्धर्म
ज्ञास्त्रे एवात्र एतत्सर्वं यत्र सितासितायां मरणं नियतं न भवेत्त्रयाणां पापानां नाशाय विश्वनाथ एव अतः स्मृत
इति काशीखंडे च श्रावणे मासि तत्र पापानां विनाशनं तदुपरि कुलेश्वरस्य कंबलाश्वतरौ नागौ नागाश्च
कृष्णकः एतदुक्तं वापिकायां तत्र विश्वेश्वरो लोके विश्रुतं पञ्चक्रोशादिदेवतानि येषु कृतानि तेषु भवाः
वशतिष्ठति शाश्वतं तन्महत्फलदायिनी महाभाग्याच्च ब्रह्माविः उक्तं तत्र कापि हरिः पञ्चमेकं बलात्

या
पु
१

तत्रैव हि नागो बद्धश्शलकः एवं वक्तदिवं सम्पद्विपारिष्ठिन्नेत्र प्रयागस्ते त्रिमिस्सर्थः एतस्मिन्ने त्रैयं पयं वायसक-
वैकुण्ठं चयोजनं मितं तत्त्वमध्ये शंकं च अस्थ पूर्वं कल्प मार्डं योजन हृयपारामितयापुण्यधाम माग
हैतुं तेनेयं पंचदुर्गं कोषं पंचयोजनविस्तीर्णं प्रयागमत्तमंडलेश्च विष्णुमात्रेतत्र भूमावन्यं नैषः पदे पदे
तेषां तते जीवंति लोके स्मिन्यत्र तत्र गुविविष्टायेश्चयोगे नसंज्ञा माः ॥ त्रिषु लोकेषु वंदितोः ॥ तथा पं
चयोजनविस्तीर्णं प्रयागस्य तु मंडले कृतीतस्तु हृषां नम भविष्यां च वक्तदेशानरत्ता रयते मन्त्रोस्म
लिषा जाम्यांमिसजेत त्रास्तेध्यात्वा विष्णुपदाम्भोजे प्रयागे विस्तृतस्य तः तेजस्य जतिर्वैमायेतस्य
मुक्तिर्नेशेषाय इति तथा ह्यत्र ह्लादितायां प्रथममेव उत्र योदशंगाद्यायेप्रयागाद्यमुहातीर्थमवेणीग
स्यमेधजां भराणां कुद्रिकायां वा रोहिण्यां वा विशेषतः तत्र स्नात्वा सर्वो मेघवन्मानेपुनमञ्चाः प
याशक्तिषनंस्त्वा विमुक्तो मानवो भवेद अथवे ग्रां स्ते त्रं प्रयागे माघः क्षितासिते विष्णुग सम्ये सम
भवेत षड्विंशति विस्तीर्णं सितनीलाद्युसंगमे चतुः श्रमाणां चतुर्हस्तोप्दंडः एतस्मेव क्षेत्रम्यामं वि धि २
तिज्ञाः कालिंग घाटजनेरे हृत्लेभागीरथ्याश्च यमुना श्चैव टस्य पूर्वदिग्भागे स्नातः किमत्र शोचसीति एतत्

मु० वेतीरए वरहेवंइतिअयाग त्वेअमहिमप्रकाशः अयाषोध्यामथुरामायाकाशीकांचिरवंतिका
२ पुरीद्वारावतीचैव सप्तैतामोक्षदायिकाः इति अहलैवदग्नौ लोकपालानामीश्वराणामध्येयोध्याप मर
त्नीश्रीपारणपिकेषुप्रमयपाठके महिमानमूपते अष्टचक्रानवद्वारादेवानांपूरयोध्या तस्यांहिरण्म ८२
यः कोशः स्वर्गलोकोज्योतिषावृतः योवेतांब्रह्मणोवेद अमृतेनावृतांपुरीं तस्मैब्रह्मचब्रह्मा
चक्षुः प्राणः कीर्तिंप्रजांददुः। विभ्राजमानांहरिणीं यशसासंपरिवृतांपुरंहिरण्मयींब्रह्माविवेशा
पराजितेति अपमर्थः अष्टौचक्राणिसैन्यानि दशायमयाह्नः सेवार्थंयस्यांसा छेदासेवमएन
आत्मम् यथोक्तमयोध्याकांडेपंचमसर्गेरामायणे आसीत्दैवगजानांमिश्राणांकुंजराणांचसर्वशः
च्योदीर्णधृतीर्णामहस्रिणासबैवंनृपाः आपांझवाह्यमध्याक्षपार्वतीपार्श्वसर्वशः॥७
पालाचाकरेवीराःकुबेरमिवनैकतादृति अथवा अष्टौलोकपालादेवराणांनिपस्यांसानवद्वाराण् राम
तन्नेद्वारादेवानामिंद्रादीनामाराधनीपाश्नेगरी अयोध्यात्रिहक्तिश्चलक्ष्योदेयोध्यामाहात्म्ये २
प्रथमोध्यायेसर्वोपपातकैर्युक्ते ईसहत्यादिपातकैः अयोध्यांसर्वतोवश्मानामयोध्यांततेविशुः

विदुरिति तस्यां पुरि हिरण्मयः कोशो भाण्डारः अयं स्वर्गो लोकः सुखमयत्वात् ज्योतिषा
तेजसा आभासकेनावृतः परिवेष्टितो वर्त्तते यद्वा तं ब्रह्मणो नित्यानन्दात्मकस्यात्मस्वरूपं अपोष्यं
अमृतेन कैवल्येनावृतं यो वेद तस्मै विदुषे आयुरादिकं स्वयं परमात्मा ब्रह्मा चादद्युर्ये नत्वन्ये
पि देवाः इत्यर्थः इति कीदृशीं पुरीं विभ्राजमानां विशेषेण शोभमानां पुनः कीदृशीं हरिणीं हरि
व्यतिव्याप्य पतितां हरिणीं पुनः कीदृशीं यशसा संपरीवृतां यशसा सुकीर्त्या संवीतत्वकीर्त्या परि
वेष्टितां पुनः हिरण्मयीं सुवर्णमयीं हां इति नायमेति हयं निपातनात्स्वरूपः पुनः अपराजितां
पराजयरहितां सर्वाभ्युदयसम्पन्नां लक्ष्मीं वेश तां पुरं ब्रह्मा सनकेश्वजापालकः श्रीरामो विवेश प्र
विष्टवानिति । पद्यपि स्पष्टार्थाया माया शरीरपरतया व्याख्यातं तथापि अष्टाचक्रा हर्यास्त्वपतिष्ठत
इति वदि निपोगात् उत्साहिताणो नोतोन्मयाख्याने नैदंव्याख्यानं ~~[illegible] अष्टाचक्रा पत्तिष्ठ~~
~~[illegible]~~ निवर्ति तु शक्तेः इति हास पुराणाभ्यां वेदार्थमुपबृंहयेदिति
भारतोक्तेः । अतएव वचनात् हि शृंगोत्तमपमंत्रो हो तु रामो विविष्णुक्तोपि शरीरपरतया महाभाष्यका

लि २

नो १

हासेविता स्मृता अयोध्यायां राम संक्र
मथुरायां चक्रराव: द्वारकायां हरिर्देव:
स्मरणान्मुक्ति ३

पु॰ रैवतख्यातः। अत एव च पाप्मकः परत्र बाला स्नहस्यार्षं न जन्म भवतीति तथा पाद्मे द्वारकामाहात्म्ये मा
३ धातश्च श्रीमार्कण्डेयवाक्यं · मथुरा द्वारका योध्या कलिकाले श्रीत्रयं धर्मार्थकामदं मोक्षदं
ल्ले ३ हरिवल्लभं मथुरायां तु कालिन्दी गोमती कुशस्थल्यां तीर्थोऽयोध्यायां ब्रह्मसूत्रं किं मया वाच्यं तावत्
3 मासा मथुराऽयस्यां यत्र जातो हरिः स्वयं द्वारकास्य कलानां केकीडितं यत्र विस्तृता धन्यानामपि
साध्या अयोध्या सर्वकामदा सा स्वयं रामचन्द्रेण पालिता धर्मबुद्धिना तथा पद्मपाले चक्रहते चेया। लो ४
फलं वर्षकोटिभिः वसन्तो निमिषार्द्धं न अयोध्यायां तन्न भवेत् तथा स्मृतावपि लिखितं तत्र दृष्टा अयो
ध्या मथुरा पुण्या पापं हरति कल्मषं द्वारका चतुर्थीयके तितथा त्वोहेश ... हरी ताभ्यां स्वलभाम
थुरा काशी अवन्ती च तथा च ले अयोध्या दुर्लभा लोके द्वारका च तथा कलौ तथा ब्रह्मवैवर्ते॥
अयोध्या शीघ्रकालेन तु तापत्रयविनाशिनी तथा तत्रैव ब्रह्मखण्डे स्थाने तु देवान् अयोध्या मम नाव
महाफला अयोध्यायां मृता जीवा भवन्ति हरिरूपिण इति काशीखण्डे शिवशर्मणस्तीर्थयात्रा ए
या। अयोध्यां च ... गत्वा सरयूम् ... ता च ततस्तीर्थं ... स तर्पयित्वा पितृन् ... ततः पंचात्र ३

पुषित्वा तु ब्रह्मलोकं गत्वा प्रभोज्य च अयागमन्मामहिं प्रतीर्थे राजेंद्र दक्षिणे श्रीपापेश्वरः संस्था
नेत्वं कांतेयो धामा माहात्म्यं पुण्यमाध्यायेश्वार संवत्सर गौतमी नोक्तं विलोराघ्या पुरीयेयपात्रि तिन त्रिशतानि दि
जा विप्राः स्तुदर्शने च के स्थिता पुण्यं कुरक्षितिः केन वर्णयितुं शक्यो महिमा तस्य तपोधनाः य
त्र स्नात्वा तु यस्ये वै विमुक्तस्तिमाहरः सहस्रधारा माहात्म्यपो न नंपूर्वेत्ता दश पुण्यमिति शिनये वात्रे पा वि॰ ४
जने समतो व पिः दक्षिणोत्तरभागे तु तस्य तमना वधि एतन्मे त्वस्य संस्थानं हरेरंतर्हेस्मतं मत्स्य
कुंतिरियं विष्णु श्रीविष्णोहरी रिता पश्चिमे तस्य मूर्धी तु गोदावरी ताराश्चितो द्विजा सर्वतः पुण्यभागो
दिद्दक्षिणोत्तरमेध्यत इति सहस्रधारा तीर्थं तु तत्रैव तत्नी पाध्याये पापमोचन तीर्थं तु पूर्वतः समुद्र
नु॰ ४ जेला यत्र शतक्रमाणां नवचक्रे तेनी तीर्थं पुण्यं सहस्रधारासंज्ञं तु सर्वकिल्विषनाशनं तथा वैशाख
मासि पेता नकुर्वंस्य त्रयमासा द्विजाः नेतेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि तस्मात् दक्षिणकं तीर्थं
माध वैयस्त्वतो नरैः स्नानं दानं [illegible] प्रजा उक्ता रम्य विशेषतः गोदावरी तीर्थमिति तत्रैव पापा
पेयफ्रोदता सहस्राः [illegible] गोदावरीति तीर्थं [illegible] गोदावरीम

वि १

मु॰ ८

यं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥ गोप्रतारे परं स्नानं गोप्रतारे परा गतिः ॥ गोप्रतारे परो मोक्षस्तस्मात्तीर्थं न वि
द्यते ॥ तथा वाराहे ॥ स्नानोपवासाविहितैर्विद्यते मणिकर्णिका ॥ उज्जयिन्यां च यात्रा विश्रुतमहाकालनिकेत
ने ॥ नैमिषे चक्रवापी च तथा तीर्थोत्तमं स्मृतं ॥ अयोध्यायां तु काविद्योगोप्रतारमिदं महत् ॥ पञ्चगमा
हयाविहितं स्वलोके जनगोजनः ॥ ज्ञानमद्यगंगाजले निमज्जपरमां गतिं ॥ अथ तस्य तीर्थस्य त्रैव प्र
माप्यापेहिताप्रतारगोप्रतारे शाक्तिसंगताक्षन्दिदेः ॥ वायोस्तुष्टात्सु निवहः ॥ सर्वस्त्रीर्गता विशोकः ॥ तस्मा
दिमे पुण्यतमे न घोरे वृते मृत्काते पद्मयोः स्नानमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहतीति ॥ अथ तस्मात्तिलो
दकोसंगम माहात्म्यं तत्रैव पञ्चमाध्याये ॥ तिलोदकी सम्प्रोक्षेत्सा पोलोके विश्रुतः ॥ तथा [illegible]
निर्मिता सर्वनदी सिंधुरिवापरा ॥ सिंधुजा नाम तां गाङ्गं जलपानाय प्रह्वतः ॥ तिलवत्स्यापमुक्तं तस्मा
त्स्या तत्सा नदा बुधैः ॥ तिलोदकी समाख्याता पुण्यतोया सदा नदी ॥ संगमादन्मताप्राप्य तिलोदकां
गु विधि न स्नात्वा विमुच्यते पापैः सप्तजन्मार्जितैरपि ॥ अथ तत्र श्रीमत्तरे सीताकुण्डनामकं तीर्थं प्र
शाप्यायेत त्रैव तत्स्याः संगमतो विप्र पश्चिमे दिक्षु रेखितं सीताकुण्डमिति ख्यातं सर्वकामफल राम ८

प्रदंपत्र स्नात्वा नरो विमुक्तः सर्वपापैः अमुत्र च तेषां स्या किल तत्कुंडं स्वयमेव विनिर्मितं नामेण गङ्गोद्वारं स्नात्वा
महाफलं निश्चितं अथात्र स्वर्गद्वारनामकं तीर्थं नदेव ततो पापे स हस्त धारा मार्गे यत्र देवतः स
रङ्गले बहुविश्वसिका श्लोका खड्गधाम्र इशती विति स्वर्गद्वारस्य विस्तारः ज्ञातो नैव क्वचिदैः ॥
तपाउनिहारमिदंपस्मात्स्वर्गद्वाराभिकं हेयात् स्वर्गद्वारमिति विख्यातं तस्मात्तीर्थमनुत्तमं तत्पापे
हमं हस्मात्को पितृशिः पापफलकमेतः स्वर्गद्वारं स मा मा ता द्युत तस्मै उज तिस्यंते पाकी हाः पिवी
लिकाश्च वपे वानेस्मृगय तित्तः कालेन निधनं अमाः स्वर्गद्वारे स्मृताः द्विज कोमोरकी करः स
वैपमानोगाहड वेजाः अश्वे विस्मृते तन्नजायंते सर्वमानवाः अकामो वा सकामो वा अपि ति
पर्गातोपिवा स्वर्गद्वारे मृतो जात्वा तानं विमुक्तो केमहीयते अथ समृषीगाः भिलो इह पलगाप
महिमाषष्ठाध्याये तत्रैव अगस्त्य उवाच शृणु विप्र महामाहात्म्यं संगोपितं मम एवय इत्युत तेको दास्व
गतेसम्यक्पक्षपामितया तत्र दशकोटि सहस्राणि दशकोटिशतानि च तीर्थानि स्मरणादिक
घेरेह कृतांगे निवसंति सिराविग्रह कंदारवगतेमया तयावर्त्तितं औसमाप हन्तेपा तीर्थे ड

फि २

श्री १

मु॰ ५ संगमः सौमस्पर्धिगोमण्डोवैसौवच्छानदः सरोमेत्रेत्वानेनरानैस्यधाशक्रानसंशयइति अत्रान्येआ
मपिश्रुत्यकुंडोदितिर्यानाममहिमानतस्वावगंतव्यः इति श्रीमद्दौम्यहोविकुलतिलकायमानश्रीमदाय
5 जिमदत्तसुमालाकारहतेप्रक्रिये तत्र एकारापोध्यायमहिमप्रकाशः अथमथुरायाः गोपालतापनीयो
पनिषदियथा वैसरतिपृथ्यनत्याभूम्यांतिष्ठति तेन गोगोराइतितत्राहिमथुरा तस्माद्गोपालपुरीभवतीति इ
त्यस्यां तेजक्तं ताहि येपर्वजनिते पृष्ठतरंपितनस्थेनतलोकाः प्रायमथुरापुरीरम्यासदाब्रह्मादिसेवि
ता शंखचक्रगदाशार्ङ्गरक्षिताशुसलादिभिः यत्रासौसंस्थितःकृष्णस्त्रिभिःशक्त्यासमाहितः रामा
निरुद्धप्रद्युम्नैरुक्मिण्यासहितोविभुरिति हरिवंशेभागवतेपि राजधानीततःसाभूत्सर्वयादव
भूभुजां मथुराभगवान्यत्रनित्यंसन्निहितोहरिरिति हरिवंशेपितत्रान्मधुवनेतत्रमथुरानामसापुरी
शत्रुघ्नेनपुरालवणंहत्वातेनदानवंराजइति ब्रह्मवैवर्तेपिमथुरावर्तनंसमपूर्णंतत्त्वभक्तिवर्धिनीतथा
तत्रैवब्रह्मखंडे महापातककृत्पापेमहादारानरनारकाः येषांसकामगतिःक्रोडामथुराप्राप्यचमहर्षय रा॰ ५
दिति तथोक्तवाराहे वराहउवाच मथुरेतिचविख्यातंक्षेत्रंपरंमम भविष्यतिवरारोहेद्वापरे

भुगलं स्थितो स्त्रम्या चक्रशाला चजन्मभूमिर्मिमप्रिया सूत्री स्नातक्वास्त्रा हाय तत्स श्यामि वरान्ने। त
या तत्री नत्र चरारोहेस्तु भाजापतेरेकं का विवधजः क्षता रक्षा य तु ना वे भाविष्यति मा धया गेनु सुश्रो लि
ङ्गस्ले त्रयपयासु भाम विष्यति नमं दे हो गंगा पाल्तस्न नतरं तस्मा च्छनंतरं मथुरा पा त्र्रनतरं ङ्गस्ले
त्रेत्रयागं गंगायाः सेव धाछयाय पतु नाभ विष्यति तथा। ज्ञयममेव मथुरा या मर्म नष्यती सर्वर्ग्न
ति हंस कल्पतरो तीर्थ काशु खाख्यातं सेतुकाता न्क साय्रयागे तुसह श्रोति ङ्गस्लत्रे त्रेपाधु
सेनि कुल्प तल्लजपादंधृ नाथ्रपाग हृत्निपत्तुना मथुरा हृत्निपत्तु नया लभेत निष्काख्यापरा जस मो मं
त्रीसादेमिष्य पेतया राजाइवम थुरा हेत्रिपत्तुनायाः रवा विष्मथुरा चक्रः पं तं कल्पतरुना चंत न उत्त
क श्रुतम्यारा हृष्यन्ने पघाशा ब्रपा टोपल व्वेतावृत्तं ताते मधुजाः मिहिमात्म कर्म हृ भा विता मम
हेत्रयमा वेनश्रमिमलारम्भे लोग तथा विशेषो जनन्मुक्तो गदा फे मत्स्यं दले तत्र श्यामा मनु वे निसिद्धा
या त्रिपरांगति तथा क्रियाति योजमानां चमाथुरं मम संउस दैरपष्ठा हा भागसते ते वा सुलि रापत्र। कालिका
या स्थितो देवः केशवः क्लेशनाशनः कालिकायां मनुतायेत्तेन तापुंति भागतः अथ केशव माहिमा तत्रैव

॥मथुरांसमनुप्राप्यदृष्ट्वादेवंतुकेशवं स्नात्वापुनस्तुकालिंद्यांब्रह्मलोकेमहीयते तथाश्वहस्तिशताकृता
येनमथुरायांतु केशवः दृष्टोहेलयाकृतात्मेनतेनमहापापंवसुंधरा तथाशयनोत्थितंदृष्ट्वामांमथुरा
यांवसुंधरे तेनराजसूयरूपीमेसर्वकालेनसंशयः अथकेशवमाहिम्ना तत्रैव दृष्ट्वातुतपसिदेविवारेण्या
वेनाशनं तस्यदर्शनमात्रेणगोप्रसूतयाःफलंलभेत तथामथुरायांवरेवत्सरोत्रपालोभविष्यति तपि
हृष्टेमहादेवस्यमतेनफलंलभेत् अनयानामथुरायानित्यंहिमवमेतत्रसंशयः अथमथुरावासफलं तत्रै
वकृतस्यअश्वमेधस्यवाजपेयस्यसत्यमा मथुरायांमृगोजातःयस्सर्वकिल्विषैःनिर्मुक्तोममहृत्संत
पादेनैकेनयःस्थितः तस्मात्किंभवत्यर्थमथुराप्रतिवासिनः तथा सिद्धमृतगणाःसर्वेपिचदेवा
णांदेवि मथुरावासिनोलोकाःस्तेपश्यंतिचतुर्भुजान् अथविश्रान्तिमाहिमा तत्रैव वाराहेवोमहाबाहु
जेगत्यापीजनार्दनः विश्रामंकृतवांस्तत्रतेनविश्रान्तिसंज्ञितं तथाविश्रांतिसंस्थेकेनाप्नोतिदेवौकृ
विकृते यस्मिन्स्नातोनरोदेविममलोकंप्रपद्यते तथाअथदेवेशविशेषोऽस्तितीर्थेविश्रान्तिसंज्ञितेदारु
दिकरणेऽह अगर्हमोपिचतुर्भुजः एतेनमथुराप्यपश्चात्सावधारितोपनदाहाद्यमतमकरणेमतिवनेषु

नत्वाद्दिविष्णुलोकंप्राप्नोतिमहापापप्रमुक्तिर्लभते दशकं सूत्रशा हारी स्या दिशशांक न्मभौंजो वैधनमरणा।
ति॥ तउक्तंनेतोविश्रांतोनारायणाद्दाहाज्ञे नेनान्मोक्षि वेधनार्य प्राणिमात्रंशाप्याविलोः लाकुछेयुक्तिमाप्रा
पाहिति अथार्द्धचन्द्रमहिमा वाराहे अर्द्धचंद्रेमृतारे विमलोक व्रजंति ते इति विश्रांतितोवाह्यंअर्द्धचं
द्रक्षेत्रशाक्तिविधे प्राणिमात्रस्य बाहादिचन्द्रस्यनतमादिविष्णुलोकं वास्वापयन्मुक्तिंलाभइत्यर्थः अ
तएवशास्त्रांतेउक्तं कारपादिशर्पोपदिष्टंवनाम तातांछमध्येमशुरेवैषभ्यायाजन्मसोजो ब्रतनरुलशृ
हैरैणावतुर्भो विरधातियुक्तिमिति अथवनमहिमा॥ वाराहे स्पंवधुवनेनामविख्यातमत्र
नेदृष्टामनुजोदेवि वांक्षमानवासुयात॥ ततस्तालवनेनामद्वितीयवनमुत्तमं तत्स्नात्वामनुजोहविल्
तकृत्योद्विजायते एकादशी शुक्लपक्षेमासिभाद्रपदेवसे तत्रस्नातोनरोदेविकृतकृत्योद्विजायतेव
नंकुदवनेनाम तृतीयंवनमुत्तमं तत्रगत्वानरोदेवि कृतकृत्योद्विजायते एकादशी शुक्लपक्षेमासिमा
द्रपदेवसे तत्रस्नातोनरोदेवि इन्द्रलोकेमहीयते चतुर्थंकाम्यकनाम वनानामुत्तमंवनं तत्रगत्वा
नरोदेविममलोकेमहीयते विमलस्यचकुण्डेतुसर्वपापैःप्रमुच्यते अथवाहुलावनंसामान्नमम।

मु.
७

लोकं स गच्छति ॥ पंचमं बहुलवनं नाम वनानामुत्तमं वनं तत्र गत्वा नरो देवि अग्निस्थाने स गच्छति ॥ यमुना
याः परे पारे देवानामपि दुर्लभं ॥ अस्ति भद्रवनं नाम षष्ठं च वनमुत्तमं ॥ तत्र गत्वा तु वै देवि मद्भक्तो मत्परा
यणः ॥ तेन स्नानप्रभावेन नागलोकं स गच्छति ॥ सप्तमं खेवनं रम्यं खादिरं लोकविश्रुतं तत्र गत्वा नरो भ
द्रे मम लोकं स गच्छति ॥ महावनं चाष्टमं तु सदैव मम प्रियं तत्र गत्वा तु मनुज इंद्रलोके महीयते ॥ लो
हजंघवनं नाम लोहजंघेन रक्षितं नवमं तु वनं प्रोक्तं सर्वपातकनाशनं ॥ बिल्ववनं नाम दशमं
देवपूजितं तत्र गत्वा तु मनुजो ब्रह्मलोके महीयते ॥ एकादशं तु भांडीरं योगिनां प्रियमुत्तमं ॥ त
स्य दर्शनमात्रेण नरो गर्भं न गच्छति ॥ भांडीरं समनुप्राप्य वनानामुत्तमं वनं ॥ वासुदेवं ततो दृष्ट्वा
पुनर्जन्म न विद्यते ॥ वृंदावनं द्वादशमं वृंदया परिरक्षितं ममचैव प्रियं भूमि महापातकनाशनं
वृंदावनं च गोविंदं ये पश्यंति वसुंधरे न ते यमपुरं यांति यांति पुण्यकृतां गतिं ॥ इति द्वादशवन रीप
महिमा ॥ अथ गोवर्द्धनमहिमा ॥ वाराह ॥ अस्ति गोवर्द्धनं नाम क्षेत्रं परमदुर्लभं ॥ अद्द्रादृष्टकोशानि
मथुरायास्तु पश्चिमे ॥ कृष्णेन तत्र महाभागा तु मम लताहतं ॥ ऐंद्रं सर्वं गिरापार्श्वे न पाममैवेद्यतिसे ७

नच वाराणसीपश्चिमे तीर्थं कौवेरं चोत्तरे गंगा तन्मध्ये स्थितो मंडेको डितो हं यद्रूपा तस्मिन्नो वर्द्धते ममे
सर्वभागवतप्रियः चतुर्विंशति द्वादश पात्तस्मिन् शिवरा स्मृहति दृश्यते त्वल्लरीपावेद्योतयंते द्विगोदश·
पश्चतंपश्यतेदायं ममकर्मपापयशः लभेतपरमांसिद्धिंमेवमेतन्नसंशयः इति श्रीमदग्निहोत्रिकुल।
तिलकायमानश्रीमदाप्याज्ञिहृद्भाकरस्वतन्त्रनिर्लेववप्रकाशमध्यामहिमप्रकाशः अथमाया
याः तृप्तिं हं सर्वतापनीयं चमत्वं डे तस्मान्मायामेनोशक्तिं विद्याद्येतां मायां शक्तिं वेद सयाप्यानं
तरति सन्मृत्युं तरति सोऽमृतत्वं च गच्छति महतीं श्रियमश्नुते इति यएतां मायां शक्तिं वेद सम
त्युं तरति साधवः अत्र स्मायां पदेति श्रुतेरे अनुत्रातिदाताति कुन्मतो हस्य पमे श्रुते
स्थः पद्मकोटेकालीखंडे ततोमायाप्रां रोगो मोडुः स्वरूपांपापकारिणि पद्मलावेश्म चीमाया
मायायार्शे नयश्येत केचित्तु हीदारं चोद्दारं ततः परो गंगाद्वारं यके प्याहुः कैश्चिन्मायापुरीपुनः
यतो विनिर्गता गंगा प्रख्याता मायागिरं धाम्नु वपत्रामो ज्ञाराणां स्तुलो पापपयाति सहव्या वेंकटसेव
सोपानहरिद्वारं जमुनेनाः अत्र गंताचतानरानाति तिहित्सेः परमपद तीर्थोपवासकं कलानिशिनाग

मु० ८

७८

स्नांतथाब्रातेः स्नात्वा वां गंगायां तथा संतर्प्य सर्वं तरेद् इति व्रतसंहितायां अथ मध्ये देवे त्रयो दशाध्या
ये गंगाद्वारं गंगाहा तीर्थं सर्वदेवनिषेवितं तत्र स्नात्वा चारलोमे वो क्षिते क्षिप्न्यां पुनी ध्वशः यथाश
क्तिर्धनं दत्वा श्रद्धया शिवयोगिने कुपोष्य सर्पपापेभ्यो मुच्यते मानवो द्विजाः इति ब्रह्मवैवर्त्ते तमापा
श्रीतुशिशिशिरोजोपूरणचिन्ता शिनी तथा नैव ब्रह्मवाक्ये गंगा स्नानां तन्निर्वाणं तिर्विक
ल्पितं भवसेवनसंदेहो द्वारे नत्वं वक्तव्यं तत् इति मात्स्ये सर्वत्र सुलभा गंगा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा
गंगाद्वारे प्रयागे च गंगासागरसंगमे त्रिषु स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्ते पुनर्भवाः महाभारते ते देशा
स्ते जनपदास्ते आश्रमास्ते च पर्वताः येषां भागीरथी गंगा मध्ये याति सरिद्वरा कूर्मेव प्रतिष्ठां प्रतिव
त्ता पापानि ये नराः पश्चात्कृतानि पवंतेते श्वमांसुजन्मं मपीतं तथा सगरवंशजाताः पितृलोकः
परेव प कुर्मात्तारयते गंगा वीरा महत्स्नावागच्छत्क्रान्ते विनायात्काली नाश्चयपे भवे सम्भुमाना
ः गंगामाश्रित्य ते सर्वं भवति निर्मलाः शुभाः तत्रैव नैमहादानैर्न चान्यैश्च सुबकल्पितैः भवेत्सुराप
फलं दंशा मायथाल्पाब्जादिवी मात्स्ये कृतेत्वेत्रगतानां गंगा प्रवेशनात्रावगास्यते कुरुक्षेत्रा दश राम ८

शृणाम श्रीविश्वेश्वनसंगता विं भाङ्कृतगंगायोक्ता काशिमुक्ति तजाह्नवी स्थितो तारयते मच्छीघ्रं गांतार
यते प्रथमः श्रवितारयते देवा लोकवाश्रिपथगा तन्मना यावद्धस्ती शिरसि ष्ठे तिगांगा यांपुण्यदेहिनः तावद्वर्षसहस्रा
णि स्वर्गलोके महीयते तिष्ठतः स्यात्मनेयदस्मार्ध तीर्थानां परमंतीर्थं नदीनां परमा नदी मोक्षदा सर्वभूता
नां महापातकिनामपि चेश्मवेन्मातः पावनार्थ यथाश्रुता तिचतुर्वेदिभिः शीलाचारकृते दा वचे हु मंदा
चसंकिता एकैवमाचक्रमेहासिमे द्गंगा तिलन्हानात्तथा गंगा गंगेति यन्नाम पोजनानां शतेरपि स्थितेन
स्मारति हंति पापं जन्मत्रयार्जितं धन्यः सध्यावनाम्नानं रूपात्तोऽजातामपि सकृद्गतांबुनं तत्रुते तीर्थभाग
नेपदामिति तेयासात्तोस्माशांति विभोः कथ्यते मंतर्दुर्लभं तद्दत्ते नेव कालेन गांगं संसेव्य लभ्यते इत्यादि हो।
त्रिभाल्करत्नेतगु निरेत्तप्रकाशे माधापराशिमिव प्रकाशः अथ प्रकाशपाः रामतावतीर्थ पाद्रेवल्वप्रमा
त्रि॰ श्रद्धानि श्रूयते अथ तेन तदा श्रीरामचंद्र इत्यपृच्छत्कारणां जपहे वा मञ्जनः मत्तः त्वमसदहत्वं क्तिजपहे
माचेतादिभिः ततः प्रसन्नो भगवान् श्रीरामः प्राहर्षीकरेणुगी अपदमोऽहं तद्दास्यामि परमेश्वरेति सहोवाच
मणिकापिंकाहेत्रे कगंगायांवाटेनस्तनः विपनेरहिते तत्रातोऽमुक्ति रामो वरान्तरमिति अथसहोवाच।

त्रे॰से॰
८
श्रीरामः क्षेत्रे ऽत्र नरेश्वरे शयनं कृत्वापि वा मृताः कृमिकीटादयोऽप्यत्र मुक्ताः सन्तु न चान्यथा ॥ अविमुक्ते
न वक्षेत्रे तेषां मुक्तिः सिद्ध्यै ऽत्र लिङ्गविहितं तत्तत्र पापा गच्छति मा दिष्टु क्षेत्रे स्मिन्यो ऽवे पेद्धामं स त्याने
न माशिवं ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मोक्षमिच्छामि मामनुचः त्वत्तो वा ब्रह्मणो वापि येलभंते बहुजारलो वं तानं
श्रमिद्धा स्वर्गत्वा मां प्राप्नुवंतीति ते श्रुत्यर्थं हि तारको कर्णोपस्य कस्यापि वाच्यं उपदेशस्मि मन्त्रं स
उक्तो भवितासि शिवेति ब्राह्मे पंचक्रोशप्रमाणं तु देवदत्तमपातव शुणवोऽस्य सुखी गंगा प्रा
ची वापि मरणं त्वत्तो उत्तरस्तु बोधे जने दोग्रहते जाह्नवी नदीति तत्र काशी देवे ऽसिमसी मध्ये सा
:परतो ध्रुवः शतत्रयपरिमितेन देशेन मध्ये ऽवतो गंगापारेण च समहितं चतुर्दिक्षु सामान्विनाभकं मध्य
स्य बहिः काश्याः प्रमाणानि तः तावत्क्षेत्रे विज्ञानापाधावद्दत्तु शतधनुर्द्वयपरिमितिव वचनात् । क्षेत्रमध्य
प्रदाग्रगानस्थानानिष्प्रातिवर्त्यवभिमिति ब्राह्मे ऽवसानकाशी दशकोटीश्वरमितं । पंचक्रोशास्येद्वियो राम
जनम पार्श्वव शर्वणक्षमतस्तु तेषामेवि पातालान्तं वे मध्यमे स्वर्गमात्स्यपावेद्दलिङ्गपुरुषं स्थ ८
पनहिंतु धाम येन्मे इला कृतिा तथा जायते रावा तन्मध्ये क्षेत्रं स्थितं काशीति पाहि डुंडिवात्त्वत्रके।

त्रिः इति श्रुतेः ॥ तथा तत्त्वप्रमादमपि नास्ति मम सदेहस्मिन्स्थाने ह्वोस्याभि तस्मात्पत्रशुद्धिः
भूमौ जले विपतिवा पुच्छिमध्यतो वासर्पशिरः स्वपदविधिर्ति ताहृत स्पर्शजेलोः तथा सनत्कुमारसंहितापार
यातरश्च श्रुत्वा श्रीमदध्येवेऽमलवेश्मन्यथवाश्मशाने कृतश्चपतोऽप्यकृतश्चपतो देहावसाने लभते
त्रमोक्षमिति अथ काशीक्षेत्राद्बहिः समन्तात्पंचजनपातमितोऽहं शोरे वसधर्मिः तेऽवन्तं त्रसंस्थैव्वे कास्य
स्थले हिंदे विमोजनं स्वर्गभूमिकामृतान्तं तत्र हिगच्छेति स्वाद्विलिंजितं नाम दीपिति अथ काशं तार्यता
यावारागस्या· रामतापनीये अथहैनमत्रिः पप्रच्छ याज्ञवल्क्यं य एषोऽनन्तोऽव्यक्त आत्मा तं कथ
महं विजानीयामिति स होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽविमुक्त उपास्यो य एषोऽनन्तोऽव्यक्तपारभा
मध्ये प्रतिष्ठित इति सोऽविमुक्तः कस्मिन्प्रतिष्ठित इति वरणायां नास्यां च
तिमध्ये प्रतिष्ठित इति का वै वरणा का च नासीति सर्वानिन्द्रियकृतान्दोषान्वारयतीति तेन वरणा भवति
सर्वानिन्द्रियकृतान्पापान्नाशयतीति तेन नासी भवति
दहेते विशेषफलसाधने वाराणसीति विख्यातं तन्मात्रं निगदामिवः दक्षिणोत्तरयोर्नद्यो वरणासि

पु॰ प्र॰
१०

स्थपर्वतः जाह्नवी पश्चिमे वा पापनाशकारिणी गोमतः मात्स्ये अर्द्धयोजनविस्तीर्णं दक्षिणोत्त
रतः स्थितं वरणा च नदी या च यावच्छुष्कनदी तथा शुष्का नदी असि एवं क्षेत्रस्य विस्तारः प्रोक्तो
देवेन धीमता तथा उदरस्थं भूतमन्तेत्र महादावं सत्तमम् सर्वेषामेव जन्तूनां हेतुर्मोक्षस्य सर्वदा
यत्तदेतत्गतस्या चैव कामप्राप्तेनमाप्यत्र स्थितं दिव्यं विशेषफलसाधनं अविमुक्तमिति ख्याते
तन्मानं च वामिकः विष्णुश्चावदहृदये धनुः शतं गोमितं अविमुक्तमिति देवेश तत्र
नसंशयः तस्य वा संगमी देवस्यतपः ब्रह्माण्डे मोक्ष दुर्लभं प्राप्तवान् एतां वा तिमाषगाच्च अवि
मुक्तं समासाद्यतत्रैव निधनं व्रजेत् मात्स्ये विमुक्तं न मया यस्मात् मोक्ष्यते तत्कदाचन महत्क्षेत्र
तम यस्मादविमुक्तमिदं स्मृतं नैमिषे च कुरुक्षेत्रे गंगाद्वारे च पुष्करे स्नानात् संसेवनाद्वापि न
मोक्षः प्राप्यते यतः इह संप्राप्यते येन तत एव विशिष्यते कल्पतरौ लिंगे अविशङ्केन पापेन ह्यका
प्यते देवैर्दानवादिभिः तेन पापेन तत्क्षेत्रं वर्जितं वरवर्णिनि अथ तद्दर्शनगतस्यान्तर्गृहस्य प्रमाण गो
कर्णेशः पश्चिमे स्वर्व ... गंगामध्ये ... तः ... नाह ... दिश ... भवन्

सिद्धमन्त्रं॥इतिश्रुत्वाथकारागमने विमुक्तार्थिना ब्रह्मदेवेन जपकेशवदेवेश काशीवासप्रिया च्युतज्ञ
शांशपथरदेवेश देहि वासं जनार्दनेति श्रीवतत्र पापविपाकः काशीदेवे ३॥ अन्यत्र पुण्यकृतं पापं तत्र का
श्यां परिणश्यति। काश्यां कृतं तु यत्पापं वाराणस्यां विनश्यति वाराणस्यां कृतं पापमविमुक्ते
विनश्यति अविमुक्ते कृतं पापमन्तर्गृहे विनश्यति अन्तर्गृहे कृतं पापं पैशाच्यं नरकावहं॥ वा
राणस्यां स्थितो यो वै पातकेषु रतः सदा योनिं प्राप्नोति पैशाचीं वर्षाणामयुतत्रयं॥ ३ तत्
त्रैव निवसन् ज्ञानाभ्यासमनुत्तमं तेन ज्ञानेन भोगान्ते मोक्षं प्राप्य समेशपं एतद्वः काशीमर
णविधं काशीतोन्यत्रमरणे विशेषस्तत्रैव दृष्टता त्रिविधा पेह वहिः पंचक्रोशगताः तेषां
गतिं व ज्ञाभिश्च तद्विजसत्तमाः पशवाद्या ये गणाः सन्ति पुण्या विहृतस्वल्पः सुधायां तेषु
संस्थादौ तेत्र दुष्कृतकारिणः नंदस्य भूपशापोत्थं ततः प्राची दुराग्रहाः वर्षाले कालुराच्चा
राज्यात पतिमहायले॥ जन्तुकाभिः सपत्नाभिर्दर्शके जलौहवेः दुर्निवारै श्वाशाके दर्पतेने
रिवाचितं॥ ततस्ते हिमवद्रौ हिनीयंते ब्रो हिमालये श्री रानैर्वलनेदीनाः क्रिस्यंते तेन स्त्रियाः कालि॥

पु॰प्र॰
११
॥

शंभुरुद्रस्थले ततोऽथ मध्ये बालिहत्याविवर्जिते । दिवाकरकरैस्तावत्तापं नेतोपि पापसिताः । क्रिस्पं
त्रत्तिरानेहस्यैर्पीतन्नाप्तिः समंततः । इत्थं कालमसंख्यातमानीयं तेनतस्थितेह निवेदयंतिते
पापाः कालराजोतिके ततः कालराजोपि तान्हष्ट्वा कर्मसंस्काराद्युतान् विचस्त्वाष्टतथा
त्रैविष्यमथपेषोदशत्वचः अन्येऽपि रुद्रपिशाचेषु सत्वसंयोजयमपि तेनोरुद्रपिशाचांते भैरवानु
चराः सदा एवं यथाकृतसंख्योक्तकालतं त्रासमधुः विताः ततः संसीरापापालेकालभैरवद
शीनात् देहैर्वैदेहिनो भूत्वा मुच्यंते मानवाः तस्मात्रकाशयीतीत्रवाङ् मनःकर्मणाप्य
यमिति अविकरमाकृतम् काश्यामयत्रवापरयोपातनाशस्येव यावत्काश्यामरणात्कालभैरव
भैरवतो पातनाकृतकाशीवासस्यान्यत्रमरणेयप्राप्यवाशिवगणादापत्तनेतोन्नरं हिंसाहर्षस
हस्त्वपरिमितकालं भैरवयातनानाप्राप्य पुनर्मनुष्यदेहे लब्ध्वा काशीमरणेनोत्तरं मुच्यंत इति २५
यथोक्तेन त्रेवात्स्वेक्वकर्मणि निःस्नानोत्तमाधममध्यमान् अधमानपि मार्गस्थात्रया ११
मिपरमागति स्वधर्मनिरतस्येवहीनस्यापुनर्ममवासमानानागतिक दृष्टा वाराणस्याः

प्रभावतः अथ मिथ्यापक्षे ते पालनं ते दिशेन्मतिमिति यथा काश्यां पापं न कुर्वीत दारु-
णा रुद्रयातना अहो रुद्रपिशाचत्वं नरकेभ्योपि दुःसहं तथा च काश्यतिरिक्तस्थले कृतानां
पापानां नरकभोगमात्रं फलं काश्यां कृतानां पापानां फलं नरकभोगो रुद्रपिशाचत्वं चा-
पि विज्ञेयं काशीकृतपापनिरासार्थं पंचक्रोशयात्रैव साधारणं प्रायश्चित्तं स्कंदे ब्रह्मवैव-
र्त्ते काशिकायां कृते पापे प्रायश्चित्तं न विद्यते प्रायश्चित्तविहीनानां यातना लिखिता दारुणा
ज्ञानतस्त्वकृता काशीयं पंचक्रोशपरीमिता तस्याः प्रदक्षिणां कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ममम-
समस्तलिंगमापातालात्कुस्थिते शिवलोकोपगा नमस्ता लिंगदर्शनं तुल्ये सा जन्मसंचिते-
ः पापैर्मुक्तो भवति तत्क्षणात् क्षेत्रे कृतानां पापानां प्रायश्चित्तं न चेत्तरेत् प्रदक्षिणां द्वयं कृत्वा
दशजन्मकृताद्घात् मुक्तो भवति पापात्मा सप्तमो मासमकर्षयात् तथा च प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा
पापं जन्मशताजितं विलयं प्रापयति नानात्र कार्या विचारणा तथा प्रसंगे यत्र कुर्वंति पंच

क्रोशं ब्रह्मसदनं जीवन्मुक्तास्ततो ह्यमृता निःपापाः काशिवासिन इति अथ यात्रं तस्मात्तारकोप
देशो रामतापनीये श्रूयते अत्र हि जंतोः प्राणेषूत्क्रममाणेषु रुद्रस्तारकं ब्रह्म व्याचष्टे येना
सावमृती भूत्वा मोक्षी भवति तस्मादविमुक्तमेव निषेवेताविमुक्तं न विमुंचेदेवमेवैतद्या
ज्ञवल्क्य इति तारकं संसारभयात्तारयतीति तारकं ओंकारं यदुक्तं काशीखंडे नवोत्पत्तिके
ः किल काशिके पंजंतोः हि तस्मात्र पदं तत्कालेऽपवर्गे लिंगेः प्राक्तनपुण्यभारे ओंकारस्मोकारा
यतोऽमोलिखिति ओंकारयति अंगीकारयतीत्यर्थः नृसिंहपूर्वतापनीये पतास्कं नाम्ना
मिति प्रणवतारो ओंकारेण बीजं प्रणवस्तारो ब्रह्मवाचकः श्रीरामतापनीये श्रीपंचवर्ण
वोपदेशस्तत्रैवाग्निकान्मतिस्तत्रैवाग्निके तत्रानुभूति वृशिवहरस्यैततः शिवप्रसादेन शिवो कम
षिकम्मशिवपरवाग्नेले व्याप्युहोऽस्त्रिंगाभिमतीति पाठेत्रश्रीशहस्पूर्वं शिरार्हे रामनाये राम
वतारकमित्यतं अग्रे हि साक्षात् नेम मंत्रं तारकं ब्रह्मवाचकं श्रीरामरामेति एतत्तारकम १२

च्यते । स्थूलोपन्यासरामतापनीयश्रुतिशाखाषडक्षरो राममंत्रस्तारकशब्देनोच्यते तथाहि तत्रैवा
ग्रे स एषं स्तूयते स होवाच याज्ञवल्क्यः तारकं दीर्घानलं बिंदुपूर्वकं दीर्घानलं ङेन्तं मायनम इ
ति । अनलो वा जेरेफो दीर्घाकारयुक्तं कीदृशं बिंदुपूर्वकं बिंदुपूर्वं बिंदुर्मकारे स्वच्छं बिंदुपूर्वमेव ।
बिंदुपूर्वकं तत्रार्थकः पुनः कीदृशं दीर्घानं दीर्घाकारयुक्तो रेफो बिंदुरहित बिंदुमाहितस्य पूर्व
वमेवोक्तत्वात् ततो मायनमः स्तुद्धरेत् तदेवं रामायनम इति षडक्षरो मंत्रस्तारकशब्दार्थ इ
ति स्थितं अत्र सर्वत्राक्षराणां तु रामादिवचसां ब्रह्मोपदेशे तात्पर्यमिति न परस्परं विरोध रामादि
पदैरोंकारघटितपाद्यस्य वाचकाभेदेन परब्रह्म एवोक्तत्वात् रमंते योगिनो नंते निस्मानं दे
चिदात्मनि । इति रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयत इति श्रुतेः अथ वा रुपाणि ... ावाधाये
काशीनिवेद्य ब्रह्मज्ञानेन मुच्यते नान्यथा जंतवः क्वचित् ब्रह्मज्ञानं तदेवाहं काशीनं स्थितिमा
विनो दिशामि तारकं यत्ते तु येन ते तेषां मुक्तिदं इति कोमेश्वराणी नायो च पद्यमसत्रा ।

ग्र.टी. स्नातो विप्रः प्रीतिसंयुतः वसेत्सप्तरात्राणि द्विजो वाराणस्यां समाहितः अत्रो ऽक्रमणकाले हि स्था
१२ वैषामेव देहिनां स्वामि तारकं ज्ञानं येन मुच्येत बन्धनात् इति आदिमध्यगोपि अत्रावस्थे गु
13 देवः सर्वेषामेव हि देहिनां इहान्तारकं ज्ञानेन मारो स्मो वकं परामिति अतएव तत्स्मात् देवहिके
कल्पामात्मिमुक्ता मा सहस्वाविरोधः इति तारकशब्दार्थप्रकाशः अथ पञ्चक्रोशकशिरणाः काशी
रवेडेश्वराद् दक्षिणाद्यर्गाध्यायेः रवलितान्तक्रमचक्रमात्रम्याः पञ्चक्रोशी हरिः निजां गत्वेदं सदो हस
लिलेलामपद्मापत समाः सह स्वपेश्या शक्रपञ्चयवकारसः तथाचक्रकशकारिणी नीर्थशुभाया
तामिदेश्युमंत्लयो वक्रेणात्वनना ऽक्षेत्रं वक्राद्रा ष्ठमय कणिल्पपा नेषेय सूवमणिकर्णिका
नदाश्भृतिलोके ख्याता नाम्ना मणिकर्णिकेति अथ चक्रपुष्करिण्या विस्तारः अथ मणिकर्णि
कायाः कालीश्वरं वेदेश्वसाशिवं तामनिमाश्रयस्मात्तदा तारकं सम्ज्ञानं कर्णिकायां शिवोपि प्रत्येस राम
हसीन कालेन क्षीयते सौ मणिकर्णिकेति अम्पुष्पञ्जाड्गो ष्क्रिमात्वे रजामृद्यत्ताप्तिन समापा १२

स्थानं तेषु विश्वेशो मुक्तिं दद्यादीशः । तथा मुक्तिक्षेत्रे ज्ञानिनां सर्वत्रापि तत्संप्रेक्ष्योदितं फलं पंचक्रोशात्मकं वै
वा पुण्यमुक्तेर्यामणिकर्णिका । अथ मणिकर्णिकाप्रमाणोक्तिकारणं वदे । आ गंगाकेशवाद्येव
आ हरिश्चंद्रमंडपात । आमध्याद्देवसरितः स्वर्द्वारान्मणिकर्णिकेति । तथा ख्यानादृष्टुध्यात्म
मराजसौधात्स्वाभ्रान्मनागीशसमाश्रितापांसु आपश्चैव काकमेणाशतत्रयीचापि शात
द्वीचकारात् शतं पंचस्तुरूपगापादुद्दीच्यवा चा मणिकर्णिकेयमारात्रिलोकपाः पतनो
कधूनिर्यः सेविता ते मम इह पाहि श्रुतिस्त्वगाहा लिंगतान्यमसौधारात् मध्याख्याः सनाकई
शान्तकोरामाश्रितापां आयां नाम मणिकर्णिकाणां विशालीहरिश्चंद्रमंडपसमीपं तस्मादेवसौधाद्रि
रामाते दिशतीकरात्णांगंगाकेशवाबाधिकादश्विमोत्तरपोर्हिं रागीगापाः पंचशताकरात्मि
तावन्मितो देशो मणिकर्णिकेत्यर्थः तथा द्वाद्वारे चेतः सर्वोऽमीख्याद्यामहर्षयः श्राव
२७पा बलस्थमसे ननाः तेसर्वेस्मा तेमापातिमध्याद्वमणिकर्णिकां विशल्त्वाल्सेतोलकं

मु॰ प्र॰ देवस्य नाम्नं पंक्तीर्थं विष्णुलोके भुवि श्रुतं तत्स्नानेन गमेनालाब्धकोटिजन्मैफलं लभेत वल्लना
२८ लेपते रोषामपिकीकसमात्रके शस्त्रा उपंउआंतत्ते १५ नविशंतिकदाचनेनितयालेगाि
त्रीनयत्क्रमध्यछावहंतिचसुमोरकाःपामांदर्शनमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ग्राया
15 पितामहस्नानामशकिनातथापरामत्स्योदरीनदीपावचएतानिस्वल्पतुगएपशः पंशाके
नीतथाबुगपामच्यमेनूरमनिवोपितामहस्यौनिकावच्चविष्णुमे लिङ्ग एव दामत्स्योदरो
च ॐकारेश्वजितामस्वदेवतेरिति अथश्रीविश्वेश्वरस्य काशीखंडे अस्मिन्नेवतपेना
हेहष्टः स्पष्टः समविनः तेम्राप्यतारकं ज्ञानं नसपूर्वपाभिजापने बोपाविहसमयच्चे वि
पते स्वचक्रुवचितजन्मानेरोपमांप्राप्यमविष्णुर्मोमविष्यति तथाकाश्यांस्त्री विष्णुनाथस्य राम
देवदेवस्य स्वजनमंतर्वापापहृद्रुसामनेलाम्बुरपाहसंलाहावनिरंाधजीवधनहत्मीवनेउः २८
त्वानोवेधपतितत्रशिविवांगाकारमतथाग्रहमध्येद्विसिधेरोधमवानीतत्कुंडाबिनी॥

।सर्वभः कालिसंहेभ्यो मोक्षमिच्छंतो जपंतुजितेंद्रिये काशीवासस्य फलं । अत्रैवं वक्ष्ये यस्मा:
त्स्मात्सर्वमाक्षत्र पुर्यां मोक्षं विमुच्यते तां काशीं को न सेवेत मोक्षार्थी सर्वदा शुभामिति ॥
स्कांदे त्रिशत्तमपि ये काश्यां वसंति निपतेद्धियाः तेषां पुनेति निपतं स्वर्गं स्वर्गात्रोगावः
तथा च ब्रह्मांडे हि त्वा परमं तु कृता पापरहिताः स्थितिं ये पातके स्मरव्रत सर्वमो नैकनि
लयः निर्वाणयं नृपं वित तमविकारात्तु गुणितं सद्दा धर्मा मानः पुनर्पितं जन्मांतरपुनः
तथा त्वयं वल्लमशक्तापि वाराणसीं यथा मिते तत्र यं कमर्पित सेंत सर्वफलमश्नुते
तत्र विशेषः सनत्कुमारसंहितायां विंशतितमेऽध्याये ब्रह्माणं प्रति विष्णुर्वाक्यं ब्रह्मन्
वापि वै सप्तब्रह्म पापि वायकं वापि वपोत्रस्मन शिवमन्नियमस्य पातं चैव वसति निशा
सं गंगा तेषां तस्मात् रिंपाणां मेमोपदेशाः पश्यवं स्वपिपात्मनः पाव संबंध सतेतत्र तावत्लं
लमसस्य वैधा वांतितस्य जन्मातिपापानि तत्र वदंस्य पिए केन जन्मना कर्तु वैस्नानानि निरं

पु॰प्र॰ ततिवत्सः कोटिगुणं पुण्यं ब्रह्मन्वासपितृभ्य एवं चात्मानं तारयेद् स्मालोहो वा स्यपित
१५ यतः पंकविद्दिपिवा काश्यां ये कार्हमपि चापयेत् वर्षकोटिशतं ब्रह्मन्नहइलोके म
15 हीयते जन्मांतरे पुनः काश्यां ब्रह्मज्ञानमेवाप्नुयात् अपो धर्माः सर्वधर्मोद्धविकास्त्वरा
याः मराश्रिता च मोक्षनानाम्नां मोक्षोद्धरणं सदुःखरे तत्र पीड्यते परे लोके स्वल्पया पि पा
स्मयाकुलं लभस्पृष्टलेवंद्याद्वामलकअमंपरलोके प्राशेषेण दुःधयानैव पीड्यते १८ क
वा वासयेत् काश्यां हृस्फलतालापि यकाहमपि वा धातर्यमलोकं न पश्यति क्षेत्रवास
विनोपापैः क्षेत्रवासफलं लभेत पाद्ये द्विजस्त्वधर्मनिरतं यो वा मांशनदानतः छाययै
श्चैवपापुत्रस्तत्पुण्यापफलेन गुणयावत्यः सिकता मातिगंगायां पुनिमज्जमतावद्वर्षसह
स्राणि कांदि द्वेगासंगातः पश्चाद्वेमहाराजो जायते निर्मलकुले दीर्घायुर्वेदवेत्रास्त्र
स्वीशंकारभक्तिमानन्नतेचलभते काशां ततो निर्वाणमाप्नुयात् तथा काशीखंडे भैरव एम
५

प्रादुर्भावात्प्राप्ये वर्षाणां त्रिपोरघ्रात्काशपांसीरलुठं विने पावंसद्ज्ञानितावेतिपुगानि
सहिवीऊतवाराणस्यांवधभोऽअपारघात्रिफपापिनेसकृदावि तत्रपार्त्रीनोङः त्वंशुंक्रेमर
र्षभः वाराणस्यानिवसतां यत्फलमपमुप्रजापते तदेवसंवत्सलपितुः फलंत्वविकलंभवति
ति काशीस्यागे निषेधो विस्मयं तेवाराणस्यां सजनानाघ्रयो वा हीनेतु मिक्ष नितत्रवर्जयेद्
मानुं चेत्कालस्यात्रवनस्मरेति तथा गांगा स्नानं विष्णुनाथास्तु हह मिलतन्नत्री धूतु नरेवावेना
दि शानेशक्यास्तत्कथामत्सरगः पापत्रासः कांतनं शंभुनाथात्कृपादेवन्तेन मध्याह्नि
नोपेनोवेन्नी ब्राह्मे रवीपातनास्यात् अथ नित्ययात्राक्रमेणैव वर्णे प्रातः प्रातः सद्गुस्यापदुं
टिराजेनन्हृषः भवानीशंकोपस्नात्कालभैरवमेव दंडपाणिम हेशं चकेशवादित्यपंच
कान् ततः शौचादिकं कृत्वाहं तथावत पूर्वकं स्नानं गंगा वाहिन्यां अम्यादेशु पयोदितं तत
ःसंध्यां तर्पणादि विधाय पत्तावि कारानः विष्णेश्वरांस्मरनाद्येस्श्राताथमसंपुतः स्वादेरे

पु०प्र०
१६
16

ध्यामं ऊर्ध्वे संश्रवि श्यतत्र तिष्ठित्वा श्रन्नये हैमवानीसं गौपां गामा गां पौर्णे विधानेत्स्कत्वान त्वा शर्पिदेवन्नं दा
त्रीः तथा चरश्मिलारी कृता येत्स्कमहापातकनाशिनी कृष्णवारे सुरु जिपिर्नेतेषां भ्रमणं भैवत् कारी
त्वे अश्विमज्ञेपदी शिवस्तु दंडपाणिं महेश्वरं नमस्कृत्य ततेपा हे ढुंढिं विनायकं स्नानवापी
पस्यश्पतं रिकेशन ततो लपन लाकेशं ततोम्ब्यम महाकालस्वरं ततः श्रुवर्दंडपाणिमि सेषाभ्यवती
र्थिकारे रस्नी विधातव्या महाफलमभीप्सुभिः ततो वैश्वेश्वरीयात्राकार्या सर्वत्र सिद्धिरेति तथा का
श्यां श्री देवदेवस्य विश्वनाथस्य रजनं सर्वपापहरं शुं तामनेवाश्रुत्यावहं इतितिनिसयात्राविधि व
यत्तानवापी महिमा तत्रैव शिवत्तानमिति प्राहुः शिवशह्यार्थ चिंतकाः तद्युत्तानं द्रवीभूतमिह मे माह
मोदपानात् ततो त्तानोदनाम्नेत तीर्थं त्रैलोक्य विश्रुतं अप्सरः स्नात्रामे सर्वथा वे श्रद्धा तेश्चा
नरूपो हमनात्र द्रवमूर्त्तिं विधाय च तात्याविश्वेश्वनं कुर्यां जडपोज्ञानोपदेशनं रूति दत्वा बतानरेशं राम
ततैवांतर धीयतन्नपोरुकारस्यपामुपोष्याय श्रावामे हलुकश्चयं हृदयेतसजायं ते ज्ञानि १६

लिंगमस्य संस्थाप्य गुरुत्वं पूजितान् हृष्यंत्यती पातेोपदा भवेत् तदाच्छादकरणानगपाकोटिगुणं
फलं तथा उपास्य संस्थाने तानोरे पत्यापं कालेन लोपनात् तत्क्षणेनतरे यान्क्रमसानवा जायते द्विजः
स्मरणादपि पापौघोऽज्ञानोदस्य तत्पंक्तुलं दर्शनात् स्पर्शनात् मानानात्स्नानाद्दर्शनादिसंभवस्यादि
॥ इति लिंगनवापामहिमा अथ आत्मानिकाम्यानि कर्माणि कर्तव्य तत्याम्यर्यं तेन तच्छेष्ठ देवदे॰
शिवालयं शतं कृत्वा यत्फलं प्राप्यते नृभिः ॥ द्विजालयेन तैकेन तत्फलं त्वक्षयं भवेत् शिवापतनन
लालि विश्लेषणतमानिच कृतानि तेन विप्रेंद्र स्थापितो ब्रह्मलोक परि तस्याकाशे वदेत्. अत्र ब्रह्म
पुरी कृत्वा विप्रेभ्यः प्रपद्यति वर्षाशनेन सं भुक्तां तस्य पुण्यमहाफलं. ज्ञापितेषु लिलातन्वो
भौमापुस्तमरेणवः तेषां तस्य पुण्यपुंशिवलोके समाः शतं तिष्ठती सर्वः पितृणापि पंचमिह
न्या हस्तामलकसन्निभा हमेहरणापि तेलिंगताग्राणस्योरूपभवत् महादानेनवाप्य उपमलं
लभ्यते नरैः अविमुक्ते वरस्थायां काकिन्या न रवाप्यते. कन्यकानीशशयो लीलावसानुनः च

रिकानंतरशकहर्षपञ्चाकाकिनीति तथा॥ लिंगे यः स्थापयेद्भक्त्या तस्य जन्मकृतादघात् मुक्त
मु.प्र. तेनात्र संदेहो विष्णुः स्तोत्राणि वेन इति अथ क्षेत्रसंन्यासविधिः उपवासेन माघशुक्लचतुर्द
८ श्यां शुचिर्भूत्वा पूर्वाह्णे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः आदौ केदारेश्वरं दृष्ट्वा गत्वा मौनेन यः स्नात्वा
17 वापीसमाचरेत् शुक्लांबरधरो भूत्वा ढुंढिविनायकौ दंडपाणिं ततो नत्वा दृष्ट्वा विश्वेश्वरं च मोक्ष
मुक्तिमंडपं गत्वा कुर्यात्संकल्पमात्मनः आप्राणायामं कृत्वा तथैव संकल्पं समंतु काश्यां क्षेत्रसंन्या
समिति संचिंतयेद्धधः पंचक्रोशात्मके हि क्षेत्रात्र गच्छाम्यविकापतेः इमं मंत्रं पठेद्धीमान् त्रिः पंचसम
चनम् स्वस्य महादेवं दंडपाणिं ततो व्रजेत् साष्टांगं स्वमहात्मानं दंडपाणिं विनायकं श्रीका
लभैरवं चैव साक्षीकूपं क्षिपेत्ततः एवं कृत्वा विधानेन पश्चात्कुर्यात्तु भोजनं शुद्धसंचिंतविग्रहादिः एम
शात्सर्वमभातपायएवं कुरुते नरास्तेनेरे विविधान्तेते सर्वपापविनिर्मुक्तो मुच्यते नात्र संशयः ८
ति। त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां च ब्राह्मणभोजनं त्रीन् वापीस्नानादिकार्यमिति यः अंतर्वेदी

ब्राह्मणादिवर्णानामधिकारः यद्यपि शूद्रस्य चित्तवृत्त्यादिरूपात्सर्वं सममस्तयेति स्तेनसंन्यासो ग
हस्थेतरत्वं तु दानमुक्तं तथापि तन्निषिद्धमिति गृहादिजीवनोपायेन वाराणस्यां वासे दोषाभावः यदुक्तं
वसेद्वै वर्णपक्षं काश्यां वसेज्जंतुः सर्वपापारकृन्नरः तस्यापि परागतिः श्लोकानमायश्चैनवामतद्
तिस्मृतिनिषिद्धमिति गृहादिनालभ्यं द्रव्यं देवाविभज्य भागत्रयं ज्ञानरूपेणावस्था चतुर्थमाग्ययव
मयात् तदुक्तं सनत्कुमारेण ध्यानदर्विणे रधानं वतुर्भागं त्यजेत्सदा तेषां त्रयाशिक्ता लसंयुक्ति
:सापरमाभवेति एवं सति चतेदाममाणा दिशो वाराणस्यामस्माहितहति कर्मसुयारामीवाचं शूद्रस्य
ममवोत्तशिपादीनामनुपलक्षणात्तथाख्यास्येयं नतु तेषां निवर्त्तकं त्रिदोषग्रस्तपरिसंख्यापात्तात्
।नैवं चतुर्थाश्रमस्तपस्त्वात्संपितृत्रिपादीनामधिकारोक्तः आत्मन्यग्नीन्समारोप्य ब्राह्मणः
।श्चव्रजेद्गृहादिति श्रुतिवचने ब्राह्मणपदस्य त्रिपाद्युपलक्षकत्वात्पश्चात्त्रिपाद्यनिवर्त्तकत्वात्
।पथोक्तं पंचमाध्यायषष्ठेः स्वरवार्त्तिकत्रयाणामविशेषेणासंन्यासः श्रूयते अतो परोपलक्षणा

मु.प्र.
१८
18

र्यस्माद्ब्राह्मणग्रहणं तदेतिमैवं विशेषस्य सामान्यपरत्वेऽपसंहारादिकारणविरोधाभावान्नेः अथैतन्मा
न विरोधेनानुपक्रम्य तस्य ब्राह्मणपदस्यार्थसंकोच इत्याशंक्यैवं पदस्य वान्यथा कर्तुमशक्तेः किं
च एष वोऽभिहितो धर्मो ब्राह्मणस्य चतुर्विध इति मनुस्मृतिगतोपसंहारगतब्राह्मणपदपर्या
लोचनेनोपक्रमात्तस्य ब्राह्मणपदस्योपलक्षणपरतयाभ्यासानुमत्युचितत्वात् चत्वारो ब्राह्म
णस्यैताश्राश्रमाः प्रकीर्तिताः क्षत्रियस्य त्रयः शेषा द्वावेको वैश्यशूद्रयोरिति योगियाज्ञ
वल्क्यादिवचोविरोधाच्च इदमेवाभिप्रेत्य ब्राह्मणस्यैवाधिकार इति भाष्यकारैरपि सिद्धान्तितं।
अथ पठ्यतेऽत्रस्या सा वाराणसीरूपक्षेत्रविशेषविषयो ज्ञेयः वाराणस्यां समाहित इति श्रुतेर्न्न
कौर्मात् पञ्चक्रोशात् हि तेजस्विलिङ्गादिभिर्मन्त्रलिङ्गाच्च मत्त्रकाशीविषयः तस्मादशक्तोऽशायारमा
णस्यान्तेः अन्तरत्र तेनैव लभ्यानि विधिः अथात्र मरणोत्तरमुक्तिफलकामात्मस्य एकरसवश्मा
वोऽस्ति तेत्र स्यपरमेऽपि एकेनानन्यमनादेवि मोऽत्त्वमाप्स्यस्तनुं तथा कृत्वा पापमहत्वा।

सप
१८

ति पिशाचत्वं वल्गतां श्मशाने शिवं कस्मात्स्यं न तु काशीपुरीं विना पापकारी येऽत्र चैव मरणं तेन स्मृत्य
स्य सिध्यति देहिनः विज्ञानमात्रेणानेन सर्वं विश्वं प्रतिष्ठितं वाराहे वाराणस्यां स्थितां पापो वै पातकैर्भ्रत
ः सदा यो नैव शक्ष्यति यस्य पैशाचीवर्षाणामयुतत्रयं उन्नीवेव तत्रैव ज्ञानमुत्पद्यते ततः सोऽनेनापि मु
क्तो ज्ञानेन मुक्तिमवाप्नुयादिति पद्मपुराणे अपापपानां धन्या वाराणसी माहेश्वरी लिङ्गपुराणे
स्मृताधकत्वादपापानां तथा व्याख्येयं तस्मात्काश्यां कृतपापानामकृतपापानां च काश्यां मरणे वि
लंबाविलंबाभ्यां मुक्तिरिति निष्कर्षः वस्तुतस्तु कृतपापानामपि न विलंबाविमुक्तिः कृमिकीटाद
योऽप्यासु मुक्ताः संतु न वा मध्येति रामतापनीयोक्तावप्युपग्रहणविरोधात् शरणेनैव कमगा तेऽपि तत्र
नैमित्तार्थं लक्ष्यत्वसपादेशगानर्थ्यं वाधापत्तेः मृतमात्रेऽस्मिन् हिमाद्युपरत्वात्तस्मात् नवैषाम्
तपायविषयत्वमेवास्त्विति निशं कृतं कोऽवमानाभावात्सर्वेषामपि जीवानां मुक्तत्वदपपाप्योः
सम्भवात्कृतपापत्वस्यास्मद्दृष्टिभिर्निर्धारयितुमशक्यत्वाच्च यद्वा हः ब्रह्मवैवर्तेगंगस्य च तिष्ठकः॥

मु.प्र.
१९
19

नत्वापतेद्गृहस्थंतंहिकिंविकर्मास्तिलोकेयस्तद्दुर्विपाकंयत्नाद्दियोगादित्तपोमिहश्रेष्ठंकुस्मतेसंत्र
न्तिमेनास्तिकाशी नत्वापतेकस्यकिमस्तिस्तुगंपलक्ष्मोपिकारणंतत्तुग्रहलादात्ते देवादयोपिश्रमवंति
नैवस्त्रार्द्धलगंकाशिकाणक्रुगवांश्ति किंवनेत्वहृतत्र(एपपाप्योनैतांविधायन्नेतोरेकामि
नैव जन्मनितारकमुपदिशामीतिविश्वेश्वरमिन्नापकेमांगाद्यसंगः एवं हिश्रुतिस्तान्यपते॰ उ एपा
निपापान्नरकिलास्मदेशेषसार्थनवीजंनराराकोर्पहैवसहृस्मदस्मिबोधयतःशिवानंदस्थवान्नु
वंति छिन्नकारणामिहैवेकाशीनिस्तामिहसपाकृताश्चैवहृतनाशाणांनिधामपिदेहिनांभक्ता
नामप्यभक्तानांगुरुपापानामपि मुक्तिंसास्यामिसर्वेषांभक्तानामेवमाबहिरीति श्रीविश्व
श्वराणांकर्मणांनिनोभोनिनोपिवाविनाफलोपभोगनन्नैवनस्यात्पंभराणं वर्तमानशरीरे राम
णानयतेकर्मदेहिनां फलंददातिस्वप्नेवाजाग्रत्कालेथवानघ निरन्नवतिनंपत्तस्मार्य्यकर्म १९
सिन्नमानिहहांशफलंस्वप्नेददातिचिह्निस्नातमिमादिमाधवोसाहृत्नपराशरानुगाणामाहिवचनपर्याः

लोचनपावरणमेवमोक्षं अत एव तेकर्मिणोऽभ्युपगमादिवच नैष्ठप्रारब्धकर्मणां भोगादेव क्षय इ
तिष्ठ ज्ञानेकप्रवणमावे। लिते तस्य परमेश्वर एकेनजन्मनादेविमो संशा ऽस्यमन्तु नम मिति मा
स्यवचनानुक्रः कालांतराव्यवधानस्मरणात्तश्चाणाभपाशान्नूर्वगोष्ठदं पोजनन सूहः त्वा ह
लीलानुवेतसः कलंत्तरीकरणमंतुः तलोनपति कल्पनामिति निवासिद्धरमापणौक्षरिशेके
नेवज्ञाणेनानेककालिकेष्ठानिष्टकर्मफलोपभोगयो।पशरीरांतरानुभवेदस्यमायाकल्पित
सम्हवपत्वान्नवपक।स्थानिष्टानिष्टानां भोगानन्तुभाव्यपश्यात् भगवान्नापीमहेश्वरात्तारकेपप
दिशनीमेवतुन्ति। सिद्धंपइक्तं तत्तत्रेहितायामपि २१ शेषप्रमानिष्टाद्रोः साक्षात्विरिसगत्
॥कर्मसाम्यायनापामाक्षिप्यसेवतेसंस्यायइतिकर्मणोः वकतइः कनपोः फलभोगेनक्षपण
स्मृतीसर्थइतिहौत्स्याराचार्याः शैवाणामपि कपालीमड्डः कात्यायनागाः कौशाङ्गरीकं शनतस्य
जेतोः पश्चात्सत्वश्चात्तुपास्कुरंति सत्तास्वतंत्रा भवंतीति जाबालश्रुतिव्याख्यानारत्नः

म०प्र भक्तानां हृत्कालदुः कृतकर्मणोः फलं भक्तस्वर्हृद्दुर्हृदोशाभृतः स्वहृदुः कार्य्युक्तस्मोद्विषं नः पापक
स्मामिति श्रुतेः सनत्कुमारसंहितायामप्युक्तं उपपातकेशोप्यान्यहृद्रः श्रयोति भक्तस्य पापाग्रमपि
२० दुर्हृदोस्मान्काशस्त्वमेवकालेमामेवभक्तोपविशत्येनकाप्रिति। काशीविद्वपि शूल्ली
20 तुः पापकर्माणि काशी मृतिविनिंदकाः स्वकृतानि स्कृतिकृतो मुंचंते तेत्वेतिजेनवद्वति अथमका
नां तु काशीमरणमेव तु न भवति चेदुक्तं ब्रह्मवैवर्त्ते वसंति पापानांहि काशिकायां वसंति चेदत्र
मृतिनेजायते मृतिर्भवेत्क्षेत्रं हि यातनानात्रयः श्रेयमवेन्तो ते हरवीनविधिस्कृतद्वृतिइति अवबद्धा
मद्भुः इति मुक्तिस्तेत्रेप्रकारो काश्यां मृतस्य मुक्तौ विलंबाविलंबानियमप्रकाशः अथमु
क्तिदेवाविभागविशेषपरिणतिर्मुक्तितारतम्यमुक्तं पद्मपुराणे। चतुर्धा विनतेक्षेत्रे सर्वत्र भावात्। राम
शिवः स्वात्मेतारकं वा कास्मात्मै कापवेदीपकं तथापि तन्नत्वात्तस्यान्नत्रतत्रमृतस्यहि। २०
भोगस्वर्गापवर्गाभिलाभिवन्मुक्तिदः शिवमा चक्रौ हि विप्रत्यक्षमात्मनो केवल्यमाप्नुयात् तथा

त्वर्विधेपि क्षेत्रेऽस्मिन् त्र्यम्बकमीतो गर्भयातनां नैव प्राप्नोति निःश्रेयसाविशेषाय पंचक्रोशी मितः काश्यां
मृतस्य सालोक्यं साक्षात् व्याप्नोति मन्त्रमः ततः स्वरूपतां याति ततः सान्निध्यमश्नुते ततो ब्रह्मैक
तां याति नृप सत्यं न तेषु नः चान्मुक्तिमेष्यते जन्तुः सालोक्यं सारूप्यमश्नुते ततः सान्निध्यमाप्या(
ति ततो ब्रह्मैकतामियात् अविमुक्ते विपन्नस्तु सालोक्यं सान्निध्यमाप्नुयात् तत्र लिङ्गेनैव मर्त्यो ब्र
ल एव विलीयते मन्त्रो [illegible] सारूप्यं सान्निध्यं चापि मन्त्रमः कल्पं कल्पमिहास्नाति तत्रो
ब्रह्मात्मको भवेत् इति नारकगमनेन तु सर्वेषामेव नास्ति पद्मपुराणे [illegible] स्मृतः काशिक्षे
त्र कपालिनि किल्विषी ईश्वरानुगृहीता हि सर्वे प्राप्नुवन्ति परां गतिमिति तदेवं काशीमाहात्म्यादौ प्रसंगतु
ग्रहं वरोन नारकोपदेशात् देवजं तु मात्रमनुक्ति रितिसिद्धं न चोक्तवाक्यानामर्थवादत्वं सर्ववच
नशास्त्रदृष्टपापविधानात् पापपर्याप्तमघौघेऽस्मिन्मादौ [illegible] भावात् मातानि
सर्वथा वादत्वमात्मनत्वं विनिर्णय इति ब्रह्मवैवर्त्ते च काशीखण्डे [illegible]

मु. प्र.
२१
21

कैवल्यदायिनाः काश्यां सर्वार्थदायोयं ते विट्कीटाद्युगो भुगो इति स्कांदे तत्र श्वेदीहृतकाति
स्य साधुकः काश्यां मुक्तिश्च दानत्वारिश्वपंचो भुगांतरयारेषु क्रः कलौ तस्याश्च तदानोक्ते
: तथा वै काशमाहात्म्ये वचः एष विश्वेश्वरो देवः एषैव मणिकर्णिका कालावंतर्हिता काशी
मुक्तिः केवलमंतरा इति तिवे वचनं तु वर्णोरनघटितसविशेषरूपसद्युगांतरवचनं स्य महादेव
निवासस्य स्वरूपांतर्हितत्वे पिठकादि फलप्रदायाः काश्यां तदानस्याद्भुज्ञातत्वात् यद्वक्तं
त्रिस्थली सेतोऽप्रमाणकेन कालावंतर्हितोऽप्येव तत्पुरी च विशेषतः पुरी तु वसते नित्यं सर्वदा
णि विमुक्तिदेति हरिवंशेपि अंतर्हाने कलौ पापा तिरस्कारं तु महात्मनः अंतर्हिते ऽप्येतस्मिन्
री तु वसते तत्र इति कथमन्यथा अस्मिन् कलियुगे घोरे लोकाः पापानुवर्तिनः भविष्यंति म
हादेव वर्णाश्रमविवर्जिताः नाहं वत्स्यामि ते देव काशी वाराणसीं पुरीमित्यादिना ब्रह्म
वैवर्तोक्तकलावेव परमार्थसाधनत्वं संगच्छते इति दिक् इति श्रीमत्प्रिलोतानिकुलतिलकायमान

राम
२१

श्रीमत्पाद्मीमहत्स्त्रुभाकारकृतेमुक्तिक्षेत्रप्रकाशेकाशीमहत्प्रकारः अथकांच्यामेत्रकांडे
इपंडुहृत्क्राग्नीब्राधमानोशर्म्मेवृहत्पुत्रतानन्नागात् शाणापनाम्भो बलस्नाभ्रंतौशिपादेवान्
द्वपागमस्वलेयमिमाहि।मेखला कांचीश्रोणीधःस्थि बड्रागोकांचापुरंज्ञानस्नार्ककामपीठंतपोस्य
।त्रिमूर्त्तिवासमूलं डीरखुंस्वलयकालजित् हृंडीरेत्नृपविशेषतस्यनाम्नास्यात्मनेत्रुंडीरखंडमितिसर्वः
अत्रशोधन विदृष्टविस्मुष्टरश्मुपितंसलिलोलकतितत्कपयोधरांव्रह्मोदेपि अतिवामिर्गोत्तीरधारान्तमहापगा॥
हीरपांति विद्यानानाश्रानेनअगच्छपे तस्मादत्रैगतः कांचामातिहरेतरंगिणी मुहामिषेकसंध्वतात्कां
दिनीश्यमिताद्भुया अलरालतपार्श्वपोरंतर्वेरीतिविक्कृतेकांविष्णानमिदंरम्यातंसर्वबांमुक्तिदायकं इ
त्यमिहोत्रिपादकस्कृतेमुक्तिक्षेत्रप्रकाशेकांचीमाहात्म्यप्रकाशः अथावंतीमाहात्म्यंतोत्रिरीपश्चात्प्रणो हि
तीयाष्टकेस्कपते नागरंवरंस्थयभूतोजातस्मवेदानोमातामृतनाभिः सानोजुषाणोपरभागात् अव
तीदेवीहहवाच्ये अक्तपागृषयोमंत्रकृतोमनीषिणा अन्यैकंदेवालयप्रसादमेतोतिकाशीखंडेपाया

मु॰पु॰
२१
22

इवंतीसाविस्मसर्वंतानिनिगद्यते पुगोपुगेन्यनाद्भीसाकलाद्रु ज्ञायिनीतिच ग्रामेदक्षिणस्यांदिशिमह
न्तेचपुज्ञायिनीतिचतत्रलिंगंमहाकालंदर्शनात्सर्वपापजितत्तपस्वापरमांसिद्धियत्रशोसोतिकामिकीम
तइत्याच॰ अवंत्यांत्वपरास्कंदोमयापूर्वंतुभाद्वितःपूजाकर्मणिदत्तेतुपारस्पतदाशुभे आगस्त
मातरोमेज्यमहेश्वरंयथाविधि॰ देवलोकादेवागतोमातृणांमोक्षमागताः एवमुक्तस्तदातामि
देवदेवोमहेश्वरः धर्मार्थंत्वात्वदाभोक्ताः पार्वत्यादेवसत्रिधौ मयाचैवाधितंयात्रेयकारेवकुरुमि
ःकृतेतत्सर्वंचयथापूर्वंतत्वान्यदिहदृश्यते॰ आगतास्तुभवन्तीशु किंदेयंतुमयाभवतांकिंपूर्वंभवती
मोचमयादेयविशेषतः आस्वादितंतरवानेस्तुमलापेचदद्याम्यहं अधोभागेवसेनापेवंतुलोफल
सत्रिभौमसत्रयंतुहिसहितालयेवमेवणाविमोश्रमेचवापिमोऽसेनपततामिभविष्यति महादशाइंताः राम
कृत्वादेवः सर्वाश्चमेशुभे॰ ब्रात्रिपस्यागताःसर्वाश्चदेवचनमब्रवीत करिष्यतिशुभावाचाविनाह्रास्येनयेन २१
तत्रतेषांन्ननेयभ्रुःहुताशनाशेवराहादिकंमविष्यातिमयादत्तेपश्चान्यन्मनेसशितंहास्येनयद्यगत्वं

वेपमहाभागेनतोब्रह्ममहात्म्यमकरोत्तेषुपमंडलेनृपः तंडीरास्थलस्यनामाख्यातंतंडीरमंडलमि
तिविश्रुतंवासोपितत्रैवनृपाब्रह्मशर्म्मस्यशिवमहापुरंवसर्वसिद्धिकारकंयस्मिन्समेतास्महानिश
म् तथा। धावत्सपोमघेनातेपत्नेत्रेसुक्रिदंशतान्नस्नातपोपंजेहेनयनानेरकात्यांतत्रैवपरमेश्व
रांपंचयोजनविस्तृतेहिद्विजेश्वाहिवासैः वेश्मिरासीद्दुस्तयोमानंदकारणंतमयांशिवश्रागामह।
महे कांचाश्रंमहारोवंउत्पलकीलनृपात्मजः श्रुदर्शीछितिंकुर्वन्नस्तत्स्यधर्मतःस्थितिंगा
नायोगिरिशाराममथिगम्यात्मपोगतः श्रीकांच्याश्रुत्पलीलस्यपूर्वमनुत्तिनृपोभवत्।सविके
लोविवनृतांरेवत्सानोगिरान्नृपः चकारनाम्नातंडीरंकुमारंकुलभूषणंसधर्मविक्रमादर्श
नानार्दववैलः श्रुश्रुकसकन्यानुभोगानयाहतपापाक्रमश्च तथाक्कारेत्प्रभात्मवृद्धेवलसीमाहा
त्म्यपावतीश्वतिशिववाक्यश्रीमत्स्यमुद्रांतेहेतुकाचीगावमपहत्यांकरतिब्रह्मणोनामतैनैवस्वपप
र्विता तस्मात्कांचीतिविख्यातापुरीसर्वार्थसिद्धिदायथमोस्ताद्वमाजानितिधातमस्वेतमयः॥ऋ

ग्रु॰ ग्रं॰ २२ 23

तेव स्त्रगञ्जारब्धो रत्नमाला विभूषितः तामप्यदो दराजस्य सत्रियोद्यलसीवने रोपयित्वा पतमनाः स्वअपद्मव
रानने इति काशीखंडे नाम नगरी कांची कांतां त्रिभुवनादपि लक्ष्मीकांतः स्वयं सा तत्र तोले नलन्न निवासि
तः श्रीकांताने वक्ष्यते परश्रेष्ठवत्रनिष्ठितं दृष्ट्वा कांतीकांतिमतीकां नम हर्षिर्न पवितो कांतिमान भवेन्
पिना कांतिलबक्ष्यचित् १ तेनैतत्संस्थापं लक्ष्म्यापत्नुन्या सर्वे कामवित समरात्र मुखित्वा अपयो हाराव
तीपुरीम् अत्र कांतीशदः कांचीपत्नपः कांचीकांतीचश्वरीहेमविधानात् अत एव ब्रह्मवैवर्ते पुष्करं
शतकाले विष्णुकांतीनांत्वा ब्रह्महं बुधैरिति तत्रै व वृद्धस्यवाकेवाणनिषेपिगिडुहानां मृतनानाशूर्पसेत
सा सागातिर्विष्णुकांसंत्रिकांतिमत्त्वोप्यार्थिताभिति अथ सारापयायाः हरिकेशवराहशत्रुभावे
विं ध्वश्चवत्नमतं मेदिनांहतवाडेव शतिमेकामिदाचलेम हृदाशि ॥ सं विध्वांता नातुमलताप्रंतंनदी
चविडुलाचंलां पुलिनश्रेणिभूषितात्रीरसंपा

रोध पत्रवारिधा केपत्रञ्च नकयिष ५ रम २२

हारिद्र्यं चापि निंदने तस्मात्तन्निंदा हास्यं च कर्तव्यं न विजानता पलाशस्य प्रातः स्नाता तथा लोकेषु
विश्वय्युपयाविंतं नराधेनकारायिष्यंतिः कौस्तुभेश्वरिकाश्चरिकाश्चेव हेषणो देवश्चरिका वंधुभिः स्व
जनैश्चैव तेषां वेशाः न सिध्यते अश्वमेधं लभते तत्र पापी लभते धनं रूपवान् स्यात् भगो भोगी सर्वशा
स्त्रविशारदः हेमपुत्रेनया नेना ब्रह्मलोके महीयते अश्वमेधं वैद्यनाथं वंजिका हिमवंतीं च महाकाल्याति
चारिणी तथा तत्रैव वसेच्चातुर्मास्यं वर्तिका ऽङ्गारमुख्यश्च महाकालीति शास्त्रं तपस्त्रीविपत्रा विश्वा
म्यन्तु विश्वेवं तेजेनाजनाशुति मात्स्ये कृपागोचमवेत्मो ह्योम हाकालेन तथा क्षिप्रा आगमरेकांटके त
द्दीपिंद्रमेधुकः महाकालो विश्वनाथ त्र्यंगयायाः शिप्रयात्रितोशतत्रीमध्ये हो त्रिमात्काररूलश्रुकि
केश्वरकोशवतीमाश्रयनकाशः अथ महाकालम्: काशी विश्वेश्वरं लोमापि वर्णकं तपश्च हारोगाम
वंतः अन्तोद्वारवतीस्थकाविदेऽहङ्गितत्ववेदिभिः अस्याश्च पवजन्तूनां पवन्तु वकौ किमान्द्रहा किंवि
शेनत्वपरश्च शेखवकोकिलैः करैः अनकाः शिवपदे वेति जहूतात्युत्पन्नः तेमाजपेदावमा

भृ॰प्र॰ नामाधिपपरिगृह्य तेन शाहारवत्यां प्रियं तेपे जनवः कालेनोद्दिताः वत्तुर्द्धं जामनुः वैकुंठे तेपीतां वरधारि
२३ णः स्वकहारकामाहात्म्ये पश्चिमसमुद्रस्य तीरस्था श्रिसरस्तेने॰ ------- दिशि वायव्यां हारका
सैव मुक्तं मे पश्चात् गौतमीरम्या सागरेण समन्विता पश्चिमाभिमुखो यत्र महाविष्णुः सदा स्थितः।
23/2 ------- द्वितीयाध्याये दुर्वासस्तु इति भगवद्भक्तिसमुद्रे गाढः स्नातमेव श्रीमद्धारकायोजनाम्नस्यो
विनिर्मिताद्धसन -- हे ------- तोयाभान्द्रसत्त्रसोवर्णानेवलक्षसमन्विताः तस्यावशमायतद्ध
ट ------- दक्षुनिर्भयः इति पाद्मे इंद्रप्रस्थखंडे प्रियवाक्यं मध्येतरसहस्रे शिवोमनपस्त
लेनस्फलेहारकावासेवसतां पवित्रमिदं मे ह्लोकानिषेवतेयस्तु स्वपदोहारकापाटपती नांगानिमाश्री
निश्राहत्यैव पितामहः श्रुतवेदैर्ब्रह्मद्रोहारवतीयात्रामोत्तकरीशुभा तयानिवैववृद्धसवासंहा
कायांमृतायेवचसंतिचमहाधिपः तेषांमोक्षोपवृसेवमहापातकनाशनं मितिाक्रयपगोमत्याः त राम
त्रैवशहादशीतायांचतुर्थाध्याये ब्रह्मवाक्ये याहिशीघ्रमाद्धे बाहीरकारागाव गांगाना २३

त्वं महाभागे तेनोक्तं मया श्रिये ।। त्र्यंबके गोमती नाम कलुषघ्नं भविष्यति वसिष्ठस्यानुगामिन्या पादे शी
घ्रं धरातले तथा एवं सा गोमती तत्र संगता सागरं प्रति सर्वपापप्रणाशिनी पूर्वभागेति विख्याता तथा ख्याता
गोमती तीरे श्रागंबे द्वे ऋचा नोत्तान्धा पाणिपादे चक्राव चकरण्योः कुशान् गृहीत्वा तत फलं स्वश्रम
स्तेन्या श्रमस्थिते शम्भवः संयतो भूत्वा द्वादश पर्वणि विधानतः तत्र पुत्रः ब्रह्मलोकात्समायाति वसि
ष्ठ तेन येषु ------ पाविष्णुं पर्वं दद्यामध्ये तु गोमति । वासिष्ठ उदिते दिविसा रक्षेद्वयं पशासवनि त्रैलो
क्यं विरिते द्विपाथं पतिहं गोमति तथा कृष्णे श्रेयो पत्नीत्यंगा कृष्णं दिवाकरो गोमत्यां स्नानमात्रेण
तेनैव पापं कल्मषविषयं अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यं पार्वत्युवाच तेनागाधे द्विजश्रेष्ठ रथ्यां गार्ग्यं महादे
वि चक्रांकायत्र पाषाणा दृश्यंते मुक्तिदायकाः यैः स्नाति तीर्थे पापः कृष्णः सावित्रि धन्याः ते जनाः ।।
प्रयागादधिकाप्यत्र मुक्तिः शक्तिः पालने द्वारवति हि सम्पन्ने पश्यामि निमज्जीविषणां चक्रांकितानि च वं ज
णव राम राम सर्वत्र शरायां तथा पत्रावलीनां द्विजश्रेष्ठ कालवरांगोन्द्रदा कौशाचमस चक्र न स्वरामं है

पु.प्र. २४ 24 वव्रतः शालिग्रामं गृहीत्वार्घ्यं पंचरत्नसमन्विते सुपुष्पाक्षतगंधैश्च फलहेमसवस्त्रैः संपन्नमर्घ्यपात्र
यमेवं मन्त्रेण दापयेत् ब्रह्मपुत्रस्त्वं निरन्तः सर्वतो वा महोदधेः नमो विष्णुस्वरूपाय विष्णुचक्राय
विष्णुत गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सर्वकामप्रदं भव मन्त्रमालप्य च जले विष्णुविष्णुकरस्तु तं धारयित्वा
तु शिरसा स्नात्वा पात्राणि वस्त्राणि च नत्वा च पापानि यत्स्नाने शान्तिं मासं माधवफलेन स्नानमात्रेण त
स्य सर्वतीर्थे द्विजोत्तमा श्रूयतां नर तीर्थस्य तत्र वसतीर्थानि देवतानां च पापानां यत
नाशिवतीर्थं पंचनदं च क्षुः इन्द्रजातापतपस्विना पंचनद्यः समानीतास्तत्र मुनिः समन्विताः प
श्चात्तेषां मतीश्चले ह्यमावास्या चैव या चैव भागीरथ्यां गंगायां वनीपावनार्थं जावरती
जगाद यत्कृतं चैव नर्मदां चेव सत्यावनाम महाभागा ब्रह्महत्यापरापि पूता ये नरा स्नापयन्ति सिद्धिमायान्ति
तिलापनाः तस्मात्स्नात्वा नदीतीर्थे सर्वपापप्रणाशने स्नात्वा तस्मिन्मत्स्य तेजः स्नात्वा सर्वार्थसिद्धिः सदा तत्र राम २४
गत्वा वनिपतो दद्याद्यर्घ्यं फलेनाहि मन्त्रेणानेन विष्णोः सर्वदाघविनाशनः ततः ब्रह्मसुरैः समानीतास्तां प

ध्येनाः प्राप्तोवाः गङ्गं त्वर्ष्यामि देवेभ्यः सर्वपापप्रशान्तये स्नानं कृत्वा ततो देवान् पितॄन् संतर्प्य देवेश्वरः
श्राद्धं कृपोत्सृपत्ने नस्त्र हव्यापरयाचितः सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुलोकं सगाछति त्रूपगाद्
दितीर्थानां तेषु चैव ततो गच्छेद्विजश्रेष्ठ गङ्गादातीर्थमनुत्तमं तत्र स्नात्वा नरः सम्यक् लभेद्गोदानजं फल
नर्पयित्वा देवांश्च मनुष्यांश्च पितॄन्यथाक्रमं श्राद्धं च कारयेत्तत्र स्नात्वा तु रागान्तमिरहत्पापाद् गङ्गातीर्थे
तदेवेशं विष्णुवाराहं पूजितां समभ्यर्च्य ततो भक्त्या विष्णुलोके महीयते । ज्ञानतीर्थं ततो गच्छे
त्वरः परमशोभनं तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या विष्णुलोकमवाप्नुयात् । भद्रातीर्थं ततो गच्छेत्सर्वात्स्नु
वेना विधितं स्नानमात्रेण लभते किल चैत्र फलं ततः पदाद्द्या विधा विशामावितालागारेत्याहिगु
ण्या निबद्धतीर्थानि तदानि जलधाम्भु पि । द्रष्टा निकाति चित्तं निश्च हृश्यात्स्य यगति च
तानि सर्वाणि विप्रेन्द्राः कथयामि समासतः चेद्वमार्गात्ततो गच्छेत्स वैष्णवस्थान शिवं तत
त्र स्नात्वा नरो भक्त्या वाजपेयफलं लभेत् देवार्चनादर्चितं यत्र प्रशोदानं दशोऽहिनी कोमार

मु.प्र.
२५
25

कौशल्कि हस्तां स्तुक्वावेस्कधारिणी केशादिदेस्य लिंनास्वमारे तम कृष्णयोः यस्यादर्शनमात्रे
णमुच्यते सर्वपातकैः मुक्तिद्वारं ततो गच्छेत्तीर्थं पापप्रणाशनं वसिष्ठेन समानातां मुनिनाय
आगमनि तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या अश्वमेधफलं लभेत् भृगुणा हि तपस्तप्तं स्थापितायत्र वावि
का तत्र स्नातो भवति गंगायांयत्र स्नात्वा कलौ ग्रामे नयान स्वीनदीततो गच्छेत्समुद्रमपि गच्छ
ती यस्यादर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ततो नागतीर्थो देवेतर पितर्थः स्नात्वा हि ततेडवि
चेद्राः पितृस्तमिमुपाव हेतारानमनोरथावाप्तिर्भवेत्ते वनसंशय इमा दिव्य गीरवाद्वारस्य
द्वारे कल्पान्तेनचादे मा वदन्ति श्रृं हं ते कथयिष्यामि देवानाप चकुलं भगोपितते हिता
याप इदतीर्थं प्रकाशितपूर्वमे कार्याव घोरे नष्टे स्थावरं जंगमे न देवेदेन याशानुजो तिथि
मलयैगते भवित्वा मानरूपोहप्रविष्ठो विमले जले वेदार्थ भावितेश्रेष्ठे शंखशीर्ष कृतं राम
गोपितं तु मयाजुन गंगाद्वारे चपत्तुगं व बाराणसीं च यत्फलं तत्फलं प्राप्ति कौ तेय शंख २५

द्वारस्यदर्शने प्राणत्यागेचयत्फलंपंचत्यागेचयन्नंजन्म मोदहातितिलिङ्गोणांनिसंवर्षसहस्त्रकमु
।शिरवोहारेनरस्नात्वाकलांनाहंतिषोडशींशिपमालोगहेयस्तदेवंसमालिशंरिवनेंलमेहिस्त
शरीरस्यांयाह्यस्रेरपितुलोमेलि इतिश्रीमदग्निहोत्रिकुलतिलकायमानश्रीमदापाजिमहत्त
भास्करसाकृतेमुक्तिक्षेत्रप्रकाशेहारवतीमहिमप्रकाशः अथोकमुक्तिपासनासमुच्च
यविकल्पयोः जैमिनुक्तविवेकेनमुक्तिसाधनतोच्यतेसाहसाधननानांसर्वेषां एषएवकलिकाले
नाक्षत्रेकमुक्तिफलार्थत्वात् श्रावत्तुदेवाक्रपोमसवाहेमहाफलं अथोध्यापोमृताजी
वामदेवाविहारिहरिप्रिणः महापातककूर्मापमहादानरताग्रन्थेपतेषांसमामतिः इोन्नामप्रस्न
पांवश्चक्यमोदिस्माहिमित्रस्योगादिध्यनाम्दर्शितत्वेनसङ्गच्चयेप्रमाणभावात् पद्मस्त्वप
जैमिनिः एकार्थांत्कविकल्पान्समुच्चयेत्यादिग्रंनिःस्मात्सधानस्यनिनवश्चीहिपिधेजेतप
वैपजेतेसमत्रयाविपदिः अपोऽजकुरप्रहार्थयोऽपीहिपववोरवहोमतीर्थांताहर्षाणेला

मु.प्र.
२६
26

भावात्कथं विकल्प इति शंकायाम् सत्सुद्वयप्रमाणाभावात्तस्यैव विकल्पप्रयोजकत्वात्प्रकृ
पणेन दृष्टार्थत्वस्य विकल्पाप्रयोजकत्वात् अन्यथैकपशुयोर्हृदयाद्योर्हृदिविकल्पे
विकल्पो न स्यात् तत्र हि प्रयोगविधिभिन्नत्वादेकप्रयोगविधिपरिगृहीतत्वप्रमाणाभावह
तो विकल्पवाचोयुक्तिः शास्त्रकाराणाम् अत एव सोमक्रयार्थयोररुणैकहायन्योरेकप्रयोग
विधिप्रमाणत्वात्सद्रूपः प्रत्यक्षणादिकारणे एकवाक्योपादानमेतत्सद्व्यप्रमाणोपे
केन तत्र कृतं व्रीहियवयोर्नीवाराणामवघातादीनामिव वाक्यापन्नत्वात्सद्रूपानापन्नैः नन्वये
ध्यादिपूरीष्टिकार्यतेवत्तात्ति अपूर्वरूपावान्तरकार्यनानात्वादिति चेन्न प्रकृत कार्यैकस्यैव
हविर्विशेषितत्वात् कथमन्यथा द्विविधैकार्थस्यातो कथं चरुपुरोडाशप्रमाणानन्तरानह
पात्निपात निमित्तेर्विहितानां पथिकृदैश्वानरादीनां विकल्पः संगच्छेत परं तु ह्रदे नद्या।
त्वयात्तिमेवलयारोहपतीत्यादौ दीक्षणीयादीनामसत्त्वपरत्वसिद्धान्तः स्मिन्नपःपात्रिह

राम
२६

हेम्यादीनां दंडमेखलादीनां च विशेषादर्शनात् अयमेव माक्षिप्यते तत्र पोष्यादिषु विक
ल्पोऽधिकृतः शंखादिसूत्रस्य तस्याप्यस्य पूर्वत्वात् पूर्वाह्णे कार्यं मृदः खननार्थं मृदादाने वि
रसीत्वादि चतुर्मंत्राणां नांच वह्निः क्षिप्रादन्त्रे इति संख्या बलात्तस्य पूर्वत्वपत्तथा यो ध्या मधु
नामापेक्षादिशतुपस्मलवाकेनभेनामोक्तेहापिकाइतिलमसंख्यालशावलमुच्चयः स्या
त्पदाहस्तत्रकृत संख्याविदितेषु समुच्चयोऽसन्निपातित्वादिति सैव वोढुः पाश्तुः सम
च्चयः स्तानुक्रिकाइति शल्लतमसंख्याहि स्वरूपानुवादः इष्यते हि स्मर्येव प्रतपसयेति
पेतुः स्यादीतथा देशेनेत्वकपकालपठितानां मंत्राणामर्थप्रकाशनेष्याहादानेलिंगवलान्नदि
कालेन शक्तिसमवेतुनेरेत द्विवनुद्वयो न जिज्ञासायां तस्तु च्चयपफलकवतः संख्यारूप
गुणश्वास्यर्थतयातांचतद्भिरित्यादेः सार्थकमिति क्रंदादशेष्यापेनत्येकवकुणेपोष्या
नापाटो लिपनस्तुका यत्नपानंख्योहूपगुणस्य सचुच्चयकलकतास्यातनस्माहिकल्पेन सा

पु.प्र. धनत्वं अशु च इति काशीक्षामिनरूपे कफलाधिनपापोऽभ्रादिफ्रापामेव विकल्पइतिपुत्रं मेनुदा
२२ पि कापमोत्तश्रयोजिकापरत्वात्तनच कारपानस्यैवैतत्त्वं तत्रापि हि ब्रह्मज्ञानद्वारा विष्णुं कोऽरमिष्या
ना न्मोऽसंदापि कापरस्य मोक्षश्रयोजिकापरत्वापारवलंमनत्वात् तद्‌ज्ञानसूत्रराघवैकाशीरव
27 ङेषहरूसमोक्ष्माधायेश्रूपतो कान्योगेनाविपक्षो मरणं तत्र किंतुपापं प्रयोध्या पामेको विद्या
धोमेवत् मूलानाप्रजंतुमा काशीक्षामिम वेत्यं मानितनयधा स्वर्गाई समफाधापेनश्चैव
दिनानि समर्पयेति विश्वापवत्प्रमयात: तावदेहं ध्म वैज्ञानको ज्ञानेवासि तत्काश्चैतत्प्रका
हफाध्याये लोपाषुंडेत्यस्मगत्यमवदः सामन्मोक्षो नव ४ नाहिमानमलफहिताभिस्यादिना
मायापुर्यां मृतस्य शिवशर्मणो विमाननारूहस्य त्वगामन ४ नारुपुरी ऋधियमामिनानिनया राम
षष्ठाध्याये स्पष्टमुक्तं मन्वाशिमुक्तिहेतुत्वात् काशीक्षामकत्वादिकाशीक्षापवित्रुचेत २२
नासयातीर्थ केवदामि विनिकिं वसुवाहजनोः क्षालेशक्र ममाणेषु कट्डलाकेवलकावषे

उत्याहे: काम्यामि वा ऽ पो आदिश्रु ब्रह्मज्ञानोपदेशू तदस्से काण्ड गणान्न मा त्रा नुष्क्रि साधन तत्वेष्वादे
तत् विग्रहार्हविषयो ग ए स्वार्थे तत्कुशलश्च ता फलप्रदान मित्येतत्य बर्के विग्रहादिकमित्यत्र स्वदेव
तापा विग्रहा दिषु वकस्मिन्मित्रा थे नव माध्याषे निरालत्वाद् इत्यतारकाय दह त्वमेव नमोऽस्तु ते ।
विग्रहवश वुधय वा हानां त्वा यतात्म पीमावपतु जगद्भ्यानेद हितानामित्यत्र मित्रादीनां ता दृशा
मत्राणांकारसादि विनियुक्तानां कर्म समचेता थीमिधापित्वेना त्वान्न विग्रहादिश्रुतिया दनपरत्व।
पात्र्थ श्रुक्त्वा दिति किं वदेवता पा विग्रहा गीकारे तदनिस त्वाश्रित्य वेद विधयत्वं उहपपादाभि
तिवेद्रं क्रियहार्हामिदर्या तांश्रुपागा मिद्धत्वात् व्या करणाधिकरणाश्च वंपञ्चेतद्धत्तु वा मे सम
भवन्नुस्मा हा म्रे थास वाम देव्या त्वं पद कालय न्नकारनेपस्य कालेय पत्वमित्यर्थ वादो कश्रुत
न्निदर्शनं वा मदेवेन दष्टं वामदेव्यं कुलितादष्टं कालयमिति व्याकरणात्तु सर्गाणां श्रुत्यानेका
यतश्चति वदद्र्वीधिक क्रिडिर्मदृष्यो देन कार्यवाद यो त्वार्थताय पस्याभ्युपगत व्यत्ताश नत्वादि

मु. प्र.
२८
28

स्योगृपृद्धस्यादावभेदस्य प्रमाणांतरविरुद्धस्य वा वाक्येनाजनयित्वादित्युणवादोंगीकार्य एवञ्च माहात्म्य
न विरोधः पित्रादौर्जपापारोगौणत्वात् किंच विग्रहस्यान्यथानुपपत्त्याधिदेवताविग्रहस्तो कल्प कल्पेयथा
हि, जोशामत्कके कर्मणिफले विना विधिरनुपपन्न इति पनन्ति: वेनतेमित्रनचेत्तस्मनंतरं अमिना
षोपनीतेपद्मन्त्रवोक्तः परास्ताद् विधिपवादसिद्धः स्वर्गोपि विधिमाणाकल्पते एतदेव देवतोद्देश्यक
स्यागादिधर्मस्यानुपपत्त्या चेतस्याहेहांप्रदेवताभाविग्रहो विनिधिमाणकइष्यते सकृद्विग्र
हविनाचेतस्यापि पवितुं देवताशक्येत। चेतस्य नाहृटाचदेवतानुद्दिश्यहविस्त्यागस्य कर्तुमश
क्तेः। यतः स्मृपतेयस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां मनसाध्यायेद्वषट्करिष्यन्निति व्रचचिध्यानादि
ता नमीकारहेयादिः दाहस्मवा आर्थाश्रितो होतदुद्देश्यत्वश्रतिपादिकापाविभक्तेस्तुभिधोनस्य राम
सा पत्रविधहवेत्त्वांगीकारे नित्यवेदविधयत्वं वृत्तपदादर्पितितत्वाग वादिता दे षिवेङ्गादि २८
देवताशहेसाहृतीतानित्यतयोमवि कशाद्दर्थसंबंधस्योपपादितत्वात् तथाच परामर्षद्

त्रं अस्तु तएव नित्यत्वमिति तद्यावक्त्रा गोराचार्यैरप्युक्तं शातोकभाष्यकृद्भिः ॥ अतएव दुनियता हुतैर्हैवादे मे
ण तोवदं शङ्कनित्यत्वमपि इमेतत्र मिलितत्स्मा इव नाविग्रहादेः प्रमाणासिद्धत्वाद्गुरुस्यतारकोप
देशकत्वं प्रक्रमे वर्षो त्वेवमाङ्कः ॥ मुक्तिः पंचधा यदुक्तं तृतीयस्कंधे भागवते सालोक्यसार्ष्टिसा
मीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत दीयमानं न गृह्णन्ति विना मत्सेवनं जना इति ईश्वरेणास्मै हेको अस्मिन्लो
के वासः सालोक्यं समानैश्वर्यं सार्ष्टिः निकटवर्तित्वं सामीप्यं समानरूपत्वं सारूप्यं एकत्वं सा
युज्यमिति पंचविधा सद्गुक्तिः प्रथम अपो ध्यादिषु वर्तमानां नांश्रा णिनां मृषो ध्यापामृताज्ञीवाम
वेति हरिः पिराः ॥ द्वावसानमृतायैवेदं नवकः कालनोरिताः ॥ चतुर्भुजा सर्वे वैकुंठे नेयालां वोधारि
ण इत्यादि वचनेभ्यो रस्मा स्माहृष्यादिमुक्तिः सामान्यमुक्तिपदस्य विसारूप्यादि विशेषेऽप
स होणत यथाहि द्वाराडाशायदं सामान्यमा ग्रेयपञ्चरोडाशाविशेषे उपसाहियते ॥ इति सनष्टी
मुक्तिसाधनताश्च कामाः अर्थ्यायामहिमास्मूपते यत्र कामानि कामाम्यत्र ब्रह्मस्य विष्टप
ग

मु.प्र. ।व धाचयत्र अभिषिक्त तत्र मासमनेकु धीङ्गाघेषोपी स्वदेति।यज्ञायायां कामाः स्वर्गशुत्रादयो।
तिकामाच्चातिशयनस्थापितइत्यर्थः यथो क्तंभविष्योत्तरपुराणे।अथ व राहादेशीश्रुत्वा संगे वाण्ि
२९ जेष्ठतिष्ठेत वचनं हिमवंतमभ्यागा साधनंत्वं लक्ष्मस्ये भिषिं।गंधा शीर्षं ततोगत्वा सर्वपाप्मा
२९ दूमाचरलं पेक्षत्वात ततोगत्वा तितिक्षुप्राप्यगयापथो शेतानां कुमशासत्रुरव केश्राद्धदिने दि
नेयस्मन्नाहुं कतेतिसम्यक् स्मिन्पस्मिन्नादेनेवालिङ्ग समततस्वतदा स्वर्गस्य शायसात्मन
सं तु श्रवी तिवमहाभागश्वसा दत्तनामध्येतमो वो मपायकः शमो स्मिपमात तिपि
नि तथ्याभ्याहे किंशलाधिप राजातेश तिशास्त्रा णांवचनं राजन्पितृंत्तपयपुत्रहेतोरित्या
गयायांविविधवृत्युपिशत् क्रबहुतलभविताचवारः सहस्त्व दातात्मकलक्रितीशः येन एप
पुत्रकामनयागयाश्राद्धमनुष्ठेयतस्यतदेवमुख्यफलंनविज्ञादिसर्गाप्रासिक्तिहार यथा २९
यज्ञेहोत्रहोमस्पेद्रियकामनयानुष्ठीयमानेप्रयोगेमुख्यफलमिंद्रियं होमस्तत्क्तहार

येनतुपितृन्हृद्वागोंगयायांश्राद्धमनुष्ठीयतेतेनस्मनदेवमुक्त्युमिति किंवयत्रगयायांश्राद्धंयस्य
विष्णुपक्वान्नदृश्यते गयाशिरोगयाख्यार्कदृहिताः कौंद्विधाश्वविशिरवतातेभ्रस्तर्कस्यहितोमि
धानातः। पवत्वधात्मतापितृणांमत्तयान्तमिरिम्याहिक्रमपर्यवितेयः। गयागयायद्दतिमिहंवा
पृथिव्यांश्वेतकल्पेतवाग्मेनयोपागमकायन्तागयानाशगयात्मताह्नेवंब्रह्मादिकोहितेः। श्री
येचेपागयोपिवाकलौधागेवक्षवेवकुद्दंलांगयाख्यानाह्नेवब्रह्मादिकोहितेः। श्रीयो
पिमामोपिवाकलौधागेवक्षवेवकुद्दंहितंगं पदपवरीतेननाथारव्यातालेपुकनत्वेपिगोपो
पिवाकलौ॥ श्रूयतांयपतिमाणिवावृद्धीपांपंचक्रोशंगयायाह्नेवंकोशमेकंगयाशिरः ॥ इ
एकोऽस्त्रस्तविमिन्दृहितोपाक्षमेत्रैलोक्यंकोशहृदयंमानंगयेतिपापिकोह्नितंस्तुतएवाद्विमध्या
वधिरित्यर्थः अथगयाशिरःपापालिनाते महानद्याःपश्चिमेनयावद्गृध्रवटोगिरिः। ३
नेबुद्ध्मपरस्पयावत्ताहिताभानेन एतद्गयाशिरोनामत्रिषुलोकेषुविश्रुतंनाम्नाग्नेयनाग

मु॰ प्र॰ ३०
30

कृ दानं कृ दान्नपावांगामा नसात गतमूपाशिरःशोकं फल्गुतीर्थे नदृश्यते तत्रापि मुंडपृष्ठा
च्चल नभागस्मातिपवित्रलोकानामंचैव मुंडपृष्ठात्रगाधसाम फल्गुतीर्थे प्रेतत्वमुक्ति नविद्यते
उन्नंमपम्मादिति चक्रं व्रीहिः अथ गयावासः श्रूसवेवन्नगयाशीर्षं वसेत्रिरात्रं तस्नानं फलवां
न्नावेत्त गयाशीर्षं वसेस्त्रि उमेनास्सौपिडलंभमिमि वायवीये सकृद्गयापिंडमंत्र
हुमिदंश्चपातनेदुर्लभं किंपुनर्नित्यं तस्यामेव स्थितिः अमासान्निवृपते सेत्रे त्र्यसारं दुर्ज्ञे
दापके। त्रसन्नानाद्यपात्मुक्तिस्तथानान्यस्थतः शपः कीरकादिमत्तानां चापि तद्गाममुक्तिदा
पिका तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वत्सतां वावविद्वन्नलोरिति सर्वदावासामभवेन्नुस्तादमासवासः
कोपिःपतनेस्पतिचासी चतुनान्यातममकुलमिति तेवैवोक्तेः तस्मात्समपवेत्समासमा राम
त्रेवसेत यद्भर्तंभा नेः कुलस्मृत्क्षात्रमोपदोगपापांपोक्तसेत्रप भुनामातममं चैवकुलं ३१
नास्यत्रसंशयः इति अथ श्रीगदाधरमाहात्म्यं वायुपुराणे दिपेदुःस्थितिमदाभन्नादेवनादिगदाप

रं नेश्राद्धंतिधनंधान्यमायुरारोग्यमेव च कलत्रपुत्रपौत्रादिसुखकीर्त्तिस्तथा दिवं श्रद्धया यो
नरः स्मृत नित्यं विष्णुपदे वसेत् गंधपुष्पदानेन नंगंधारपाः सोपानपञ्चपदानततः रुद्रपदानेनरास्वामिदापारि
भिर्विष्णुति ब्रह्मपदानामसापद्मानिर्याच्यात्कुलं लोकमाक इति अथ पञ्चमदिने तत्रैव विलोः पदरु
द्रपदस्थत्नतः परमुत्तमं काश्यपस्यपदं दिव्यं हृदोहस्तोपनिबनिर्गतो पंचाग्नीनांपदान्यवदं इगान्त्यप
देपदस्थस्थकीर्त्तिकेयस्य मैवं चमातंगकस्यचमृत्र विलिंगानिहर्वा गिपदानीतिनिबोधतेति गं
गोशंवेदयदेस्त्रत्यतोऽहय्य अथ पापागमनांविधिरथिनाभुजरासयोः उपनत्रागणपद्मतुष्टा
द्वहत्वाविधावतंगविधायकार्यपरी वेष्याममस्यापिष्टरस्थितं ततोग्रामांतरेगत्वाश्राद्धशेषस
भोजनं कृत्वाशतिदिनेगच्छेत्यतिगयहविवर्जितं इति स्वगृहेष्टतत्रधान्यायाञ्श्राद्धीयापितृदेवता
कश्राद्धं कृत्वाश्राद्धशेषंगृहीत्वाग्रामंवदेसिग्गीतस्यग्रामातंरगत्वाजसपिग्रामसुर्दृत्तिराणीक
स्यतत्रभुक्त्वाश्तिगृहादिवर्जनादिविप्रमथुरः सर्वगच्छेत्तस्यः गजेशकिंनेतत्रकोणांपाग

स्नानविधिः ॥ अथ प्रवेशादिनकृत्यं देवलः ॥ मुंडनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः वर्जयित्वा कुरु
क्षेत्रं विशालां विरजां गयामिति स्मृत्यंतरेपि दंडवत्प्रणामं कृत्वा निर्जित्य विमत्सरः सर्वतीर्थेषु निति
मित्तस सम्यग्तीर्थस्याभिनिमित्तं क्षौरेव मुंडनोपवासयोः आप्रयोगंगायां देवयुद्देशासःपरतः
गत्वा मुंडनोपवासस्य निषेधोपपत्तौ ह्यतः पुत्रलक्षणो ताडिकस्नानविधिर्न निषेध इति । कृत
पर्वदिवसादिस्नाना मिश्रितं कृत्वा तत्र काले हस्ता शिरसि निक्षिप्य उपवासस्नानाया पापप्रकाशेष
वेसवशेषे व्याघ्रशाले स्नानं चैव धर्मवाशाति गमनमादेवमाररतत्त्वतो गयाप्रदेशे तथ सर्वतो
क्लिमहानदौ तत्र तीर्थस्य स्नात्वा दाताल्स निर्मलेजले स्नात्वाथ तर्पयेत् कुर्याद्देवादीनां य
थाविधिः महानद्यां फल्गुनामधेयायां तर्पयेत्पद्मे श्राद्धस्य प्राप्तपल्लवं देशे तथा ॥ तीर्थक्षेत्राशिला
रोचदतलासप्तमेनैव पिंडं शालाद्यतं संपिंडान्निर्वपेत् तथा श्राद्धादितः शिख
पादः अभावेनाडिगात तत्र श्रासितो भास्करो जितमासः परिकल्पितः प्रमामासादि विनिर्मिथरी स्नो राम
३२

मिनिर्मितः। स्तंभप्रषिस्तु नरः सोपि शुभासेशः प्रकीर्त्तितः शिलाग्रे एकदेशे पापः सावशेन शिलास्मृताः वि
दुष्टदानान्तस्यां तु देवतत्वान्मुच्यते नरः। अनेन हि देवत शिलाश्याह स्पष्टेन त्वविमुक्तायाश्चान्तरे पदे श
फाग्यताजन कात्वमुक्तं। एतदेव प्रथमस्य रिक्तकानं। एतेष्ट्वेतशीलादित्तीर्थे भृगुवेशगफाफांतर्गतेषु देवत
पर्वतश्चाह क्रियातिदेशः। तदुक्तं वायवीये सर्वस्य लिङ्गे चैव संस्पातिस्तिडदानं तु नारदेति। अत्रदेवत शिला
पादेन पर्वते वाप्तिर्वाग्तानो मुक्तिकामस्य यानतेन जलश्रुति भाइस्फोटनमपितश्च तत्सकलक्रियानंत
रंकर्तव्यं शिष्टाचारात्। एवं प्रथमदिनकृत्यं संविधाय द्वितीयादिसमंततरि यत्रे देवत पर्वतादिश्चाह।
जातेगणापते त्वं द्विशातुष्टये अथान्यानि तीर्थानि मुक्तानि वायवीये उपांगे तो यथागायत्रातीर्थे
महानदीदिक्षिते गायत्र्याः पुरतः स्नात्वा शांतः संध्यां समाचरेत श्राद्धं सपिंडकं कृत्वा न पेद्भास्म
नां कुले तीर्थसमुद्रयतेत्वा सावित्र्याः पुरतो नरः संध्यामुपास्यपश्चात्के नप कुलशतं दिवं।
श्चौंसरस्वतीस्नातः सारस्वत्यासनतोग्रतः। संध्यामुपास्यमापाद्के नपेत्सर्वकुलं तावद्गुजन्मक

तान्संख्यालोपामुद्रा त्रिसंध्यकालं तथागेदेप युध्याहे योधते स्नातपासीत वाद्यादिनाच्छस्पकावि
पु.प्र. ज्ञीश्चातः संध्यां पिंडदानेवततमेर आगत्य स्वपदं कुर्वीयां निद्रां स्वविरप्रवनिर्गतोनन्तुनर्षीतिश।
३२ विशोन्मुक्तोस्तेयथा तत्तयाज्ञास्म सर्वेलाभोज्ञस्त्र सागत्य पट्टाभिषेकेतः पुष्पंह त्रिगाकृत सदाव्रतं पयक
33 लंलभेत् तत्र श्रुकोलाहीरम्भा स्वभ्रष्टानामनामत श्रीदेवभवतिवानां ततर्त्रयेत्र महोत्सवं तथा
कन्नकेशकेशंवके दांमां एतहिं देवापनं रथमार्गेतिमभूर्धा पितत्सर्वान्तुसारयेत तथा
गयोदरदिनोगाकृत्सपिंड संस्कृतपंचा। श्रवदानादिके सर्वे कृते तत्र तन्नयमभवेत इत्यादि
चेगयाकृत्य सर्वे विधाय ततो निर्गमन वेलायां श्रीगदाधरस्तु निमापने कुर्यात् त्वा स मसा
प्यवहे वमादिदेवाय गदाधराय मत्यानिसुगाणां एवाजेभिधानात् इति श्रीमत् द्विहोत्रिकुलतिलको राम
पमानेश्रीमदादावाजि भट्ट तनुमालिकाकृते तत्त्वज्ञोके प्रकाशेणयामहि त्रयः प्रकाशः अथ ३२
कारती थे महाभारते तेलोके हे बलोकसमताथे वैलोका विश्रुत पुष्करनाम विख्यातं महा

भागस्यसंविशेत् दशकोटिसहस्राणि तीर्थानां वै महीपते सान्निध्यं कुर्वते येषां श्रितंच

कुरुनंदन अथात्मावसवोरुद्राः साध्यास्तु समरुद्गणाः गंधर्वाप्सरसश्चैव नित्यं संनिहिता

विमोचने देवास्तपस्तप्त्वा देवा ब्रह्मर्षयस्तथा दिव्यपो राममहाराज भार्गवेण महतास्थिता

ःमनलाप्यभिकामुख्यकन्यानिमनस्थिताः स्नपनेसर्वपापानि नाकपृष्ठेचपूज्यते तस्मिं

स्तीर्थेमहाराजनिसमेवपितामहः उवाचपरमप्रीतो देवदानवसंमितः शुक्रोऽपि महाभा

गदेवासुरपूजितास्तथा ऋषिभिस्सममिसंज्ञामाः श्रुत्पेनमहतान्विताः तत्राभिषेकं यः कुर्या

स्निन्द्रेवाचैनरतः। अश्वमेधस्य शतगुणं वेदेतिमनीषिणः। अपैकं भोजयेद्विप्रं ककारासुपेण्या

श्रितः तेनाप्तो कर्पाणामी तेनायेतमवेहृच मेरुदत्नेश्शा केवलफलेर्त्तोगिधेनद्वे स्वेपतेतत्प्रपाले दे

दधावा महामाणास्त्रुहतेवानेनतपकाः तेनदेवाः पापजातोहृपमप्राधिकफलं महात्मणः

सेविष्पावेश्य स्नूदेवाराजेस्रत्रमनविधोनिष्प्रजस्येते मातात्तीर्थमहाशयाः कार्तिक्यांतुवि

रोषेणायो भिन्नोके न पुष्करं नाम पुण्यात्मनो लोकान् दैवैरपि सुदुर्लभान् सायं प्रातः स्मरेद्यस्तु
पुष्कराणि कृतांजलिः उपस्पृष्टं भवेत्तेन सर्वतीर्थेषु भारत जन्मप्रभृति यत्पापं स्त्रिया वा पुरुषस्य
वा पुष्करे स्नानमात्रस्य सर्वमेव प्रणश्यति यथा सुराणां सर्वेषां आदिस्तु मधुसूदनः तथैव पु
ष्करं राजंस्तीर्थानामादिरुच्यते उषित्वा द्वादश वर्षाणि पुष्करे नियतः शुचिः क्रतून् सर्वानवाप्नोति
ब्रह्मलोकं च गच्छति यस्तु वर्षशतं पूर्णमग्निहोत्रमुपासते कार्तिकीं वा वसेदेकां पुष्करे सम
मेव तत् दुष्करं पुष्करे वासो दुष्करं पुष्करे तपः दुष्करं पुष्करे दानं वस्तुं चैव सुदुष्करं पाये हस्विं
डे॰ त्रिरात्रं ततः सम्यक् चापि पवित्रं दानं करिष्यति शयनं पुष्करारण्ये नैमिषं तदनन्तरं धर्मारण्यं ततस्त्रीणि
प्रभंजनाद्याहं परास्मति गयापापं सर्वमेव त्वमहति प्रस्त्रलग्नास्तथा गयाशीर्षे तु यद्वटो पितृणां
इदं नमहत्वर्यामाप्त इति पुलस्त्यकाशे पुष्करमाहात्म्यं॰ अथ पुनर्जातमनोत्रमहिमा चक्रेवस स्म
हिता यामष्टमाष्टकस्यामष्टमाध्याय सत्रपोडशवर्गास्पतत्तीया यामत्रप्रभित्रहस्तामस्याति दृष्टं ता ३६

काश्यमरहाजश्चशिरीं विगहत्यापामृविश्रूयते अहोपहाहस्तेसिंधोःपारेऋश्रहषे तदाभव
ड्डेहेगातेनस्माच्छपरस्तांरा अस्मात्रयुप्रमर्षः अहोविद्वरुष्टहशोवर्त्मानं अश्वरूपाश्चरूपेणानिर्मोद्या
रहिते पहाहुमप्येतहषाणमाध्ये देवताशोसंसिंधोःपारेसमुद्रतटप्रवृते जलस्योपरिविन्नितं।
।तद्हारूमप्यद्वेवतेहेतुहेगाजःरेवनहेतुपशकृत्यपासकश्माभव श्मालेवाद्यपास्वेतिपावत
।तेनेउपासेतनपास्तांरं अतिशयेनतरामीयाउ त्वहेपरवेष्मवेगानकोमानुहीतिाश्रयमेवा
र्थः त्वं रघुरागोत्पत्तषोन्नममाहात्म्येत्रयोविंशोध्यायः स्पष्टार्थः ततः पप्रच्छ वेतद्दारूसिंधोःपारे
यपोहषातस्तुपास्यदूरागध्येमुक्तिंपाति त्विदंतेमाम्निति।तथ्याद्वयमाध्यायेतस्मात्तेश्ववंरचा
स्वदृष्टंतेमहात्मनः।त्वयेवश्रुष्मास्तत्राजेत्वनाशार्व्यापितोहितेत्वत्वनाशाउरूपोन्नने
।तिनाश्चसर्थः तथापचविंशोध्यायेरवाम्हेतिउग्रयणाउक्तिः ततोवः कथ्यपद्यामित्युग्गगुरु
मुनमे।पूर्वपतर्हमोदेवाःसेत्रश्रीउरुणोचमेनोलाभमवसुराल्हापनतस्माज्जनाईतः।सोश्र

तमेवहित्वादेवत्वपरार्द्धसमुपस्थिते मनुःस्वायंभुवोनामपूर्वेनवाराहकल्पके श्वेतवर्णेत्र्यंककालेव्येश
तराद्युदिनस्यच दाहशर्वरिस्यदेवोभुवनानांहिमध्यगोममपादपुष्पःश्रमाणंतुकृष्णंरूप्यंतमानयत्वि
भुःममपात्मात्हषभगवत्न अहमेतत्मयः त्वाः नादयोविधिते किंचिदंशांशयुवर्जगाम सो
ऽपराणेवमध्येहिश्वेतद्वीपेहिकल्पके यःशेतेयोगनिद्रांतांमानयन्तुपूषोऽन्नमसपूलजगत
ग्राहित्यस्यरोमकोटिपानिवे तन्मध्यात्त्वोत्वपवृक्षसंक्षेत्सामाधिष्ठितः॥१०॥ स्वपदागावन्निः सि
धोःसलिलेसत्वयोरूवः भोगान्भोक्तुं त्रिलोके हान्तादाहवसंजितार्हंनः अनेकजन्मसाहस्रै
मक्रियायोगनिषावितः घोरसंसारनाशायमयापार्श्वेप्रयाविताः धारणाध्यानयोगेनदुःख
राणां विनापिहः मोक्षापभगवान्तीर्विदत्यपञ्चहषान्नमः अष्टकं पुनरेतस्यैतत्रास्मिचा
पूर्वं धर्मिणाहृत्कमानेनपादगृह्यः सर्ववत्सः चतुर्वर्गाबदादेवोपोयथातं विभावयेत्तात्
ऽनयरिहाणाप्याप्सयः क्रमाद्भुविभवंतिनिर्मलात्मानः शुभयोगुक्तिभाजनाः अथसो

त्रपरिमाणं तत्रैव श्रूहीतस्य परमं हेतुं विस्तरं दशयोजनैः तीर्थराजस्य सलिलाद्भूमितं वालुका।
द्भुतं तीर्थराजस्य सर्वं इस्य नीलाचलं नमह नामध्येदं तदा जितं तथा ब्रह्माण्डं तिष्ठा वाव
सागरस्योत्तरे तीरे महानद्याश्च दक्षिणे मध्यदेशः एष प्रोक्तो हि सर्वतीर्थफलप्रदः तत्रैव मनुजा
स्तत्र निवसन्ति सुबुद्धयः जन्मान्तरकृतात्कोटिपुण्यानां फलभागिनः तत्रस्थापापांश्च नाशयते ना
[illegible] वहन्ति [illegible] परास्य दाम्पत्य तत्क्रमेणावारको।
न्नितः निभृतीरे तथा उत्तरान्ते नालपर्वतः शुचिर्यो तोयपितत्का तत पापि यतुद्ध लभं तथा मा
केदेपवृति धनवृद्धिः पुने लेकोषिरस्ते चेतसा सतमेविधा वधन त्तद्दिशलपाव ज्ञविद्येते न च सत
निः। सहे कल्पं पुरुषो वन्दनाद्ये पु किमपरमा शिवं प्रभु अत्र चविशेष पुत्रनः श्रावणालिन पहि
निसंइ खरवरव तपः तत्र विशेषात् तरसु क्रमेक विशाध्याय को मनः ऽऽ काला लुवनानि
वर्तई शधारयेत्वफ गाहे लात्र न्तेनावलत्तनकः तस्य शक्ति स्वहृपेण भागिनां श्रीः चक्री न्निता

।द्धुदर्शनं त्वपचक्रं सदा विष्णोः करे स्थितं शार्ङ्गचापस्तु भमध्यस्थं न द्रूपं न तु तापकं। एवं तत्स्वरूप
त्त्वेन चतस्त्रो वैश्वकारिताः तेन दृष्टुवत्सोकिरूपधारिणा त्वयं नारायणोनेस्थः निर्दे(ह्ये) भगव
द्रूपवद्देहधारिस्वरूपिणा लोकानामुपकाराय ज्ञानदाहिं तारिणा गाढागेही निःशेषः पटोऽगाद्ध
ये हृदये रूपते प्रतिमा त्विमा त्वेत्स्ववर्णश्रुपयामु वर्णी कश्चित्रकर्मणा नीलाभ्रश्यामलं विस्त
कुदेहं धवलवलोलं केह दर्शनेव क्रं त्रुमध्यकं कुमाहरणो नानालंकारभूषितो नाभ्यंगविभा
गशः अस्पृश्यो हन्त्वेतत्ये पापद्रष्टाः पापापहेतवः गोपनीयाः प्रयत्नेन पटानि यानि वल्कलैः। त
स्मात्स्वयमेवात्मूलोगे वाप्यवल्कलैः शिल्पिभिः कर्मकुशलैर्द्दृष्टमाच्छादयेत्ततः वर्षे द्वे
र्वचकर्तव्याः पूर्वसंस्कारमोचनात् लेपसंस्कारकर्माणि विधायेति विद्यास्वविद्यावसोः श
वस्य च संस्तरेरेवाविकाराः तयोः स्थितिरवाप्यलेपसंस्कारकर्माणि विधोम्य तामहा
भविष्यत्सत्त्वच वेत्स्वप्रेमिधानान्ताश्चमेलिलेपसंस्कारोऽहनकार्यः प्रासादे च हि मे लेपमयानी।

यतकुश्चनर्दुर्भिन्नुपरांग्नि इदंतन्निश्वासमह्वीपनश्तिनिवेधात् अथएतयोन्नमनेवेदयमहिमा।
वृत्ताशिंधाये ओमितिहवाच अमृतत्वविनैवेदं पापसंसृधिनाराणान्मत्त्वाम्मपयाना रि
महाडुरतनाशनेन्मा प्राणान्मानं तंपापदर्शिनाद हिंडं तया। आवाशुधत्तकृतेपापं श्रावणेन
व्ययोह निस्पृशिनायत्तकृतेपापं मिथ्याभाषणाजितया गाव्रलेपाद्धहतिमेवणा रिवेनं तं पापः म
ह्वापविड्डेहा ये निवेदितं निपोजयेद्यः पितृदेवक पद्धतं यं नित्यमेव पितरः स्तृतानिया पवित्रलो
कमवृतदं तं मेनि। अनुवृत्तं नपापमाशिनात हुद्धं नवेम्रवाशेपक्मस्य चर्वाद्रवेशोनिवेदि
तमधुहत्रो वेभवाग्निमफाधायानित्पद्धतं हतुन्नमाभिनितमेव वव्रकृतत्वानात्र पवमाग्निमाधा
येत्रमं ज्ञानहाम्याहिपष्ठकं वेलमेवेशोदशं संत्नतैमुत्रके ववेचक्रपाणिर्दुग्धमद्भवनानाश्चतुःहदृष्टप
कम्पत्वे श्रातिजनाज्ञापलहैवंद्वानिपहमितुक्रइदचवेनिवेद्यं विलम्बात्लयपक्वो विष्णुता।
त्रिधानतु हेनेमवधपे अतपवततदेशेउक्तो विलम्बालयगतेभिर्दोनिर्माल्यंपातितारयः ह्टश

पु.प्र. ३७ 37

तिष्ठन्तु हं यथा विष्णुस्तिष्ठेव तीर्थे निश्चतं तस्मिं विधवा श्रेष्ठे वनसर्वे वरारोहे मा लयान स्यात
ने न इर्थ तेर्दी । तेता स्था न हो ग्निराः ह्रिर्द्धः रूपं णो वास्मान रहहेक्षु रेववा सदेरपाः परस्परा
श्च सर्वे तत्र समागताः नाभिमां [illegible] दीर्घि [illegible] निर्माल्य भक्षणे सर्व रोगो पशमनं पुत्र पौत्रं
वर्द्धनम् दारिद्र्यहरणं श्रेष्ठं विद्याप्तुः श्रीप्रदं सूभं पवनपातो महाकालं त्रविमो रमितते जसः निर्दे
तिपेत स्मृते पूर्वाः पंडितमानिनः स्वयं [illegible] हते ना पराधिनः येषामत्र न दंड श्वोपराः तातेन
येषां हि दुर्गतिः कुंभीपाके महाघोरे पच्यंते ते न निदारुणे न विक्रयः क्रयो वापि श्वशानस्य मोहिता
ः निर्माल्यं ह्यारी शस्य नाशित्वा श्नामि किं हना इतिहस्य इतिहोपः प्रस्थ हं तत्राभस्य स्वेतालिंद
पापविनिर्मुक्तिः स्वदानवरा णो नरः स्कुहर्देस्यावहा नेक्षमाघ्यातिनः संशयः [illegible] स्म
पिसं त्वा कायनीत वाहारदेशातः यथा तथा पापयुक्तं तल्लवपापापनोदनमिति न ज्ञापिशाहस्यस्त
र्य नात्र पापा भावः अपि वे हीतां गंतो ते इति वत्र इति ते वैद्य माहात्म्य । ३७ वें केस्काश्रीहत वोमाइ ॥

ध्रे त्रे म्नि नैव लवे वि लो ने वे स्यु पयु ज्यते ॥ अ न भ ष्ठ न पा भा ता सय स्रे
त्रे म्नि मुरु षो नमो अस्या न भ ष्ठ न णो द्व व समु द्र स्य च भ उं नो दिति प भापुरा

राम ३७

पु.प्र. ग्निहोत्रकुलतीरभिवंशात् उपपत्तिशोभितयोऽन्नमपराद्युदमवस्तलीहरिभट्टः वेदवाकतिवया
३७ वच्चेपेनश्रेहितो विधिरिवेहद्योघेः लोकमितावमलापतकीर्तिः लोपि सज्जनमार्गिजयतितस्य
38 २ तस्मादुद्भूतकीर्तिः कृततनुकृतभागन्मत्र्यंतस्ववितेतः साधुतामप्रगात्योजादद्दलनविधौमान
वानेशभटः काशीक्षेत्राधिवासी हृतकठिनतरागातिषद्गोदंभः श्रीमानापाजिभट्टः स्वपज
नेभः शुद्धधीताविनासीत् ३ तेषां संभवेनश्रीकारपारावपन्नमना उक्तिर्दोषप्रकाशोप
भास्करोत्तप्रकाशितः ४ इतिश्रीमदग्निहोत्रिकुलतिलकायमानश्रीमदापाजिभट्टात्मज
होत्रातोयुक्तिदोषप्रकाशः समाप्तिमगमत् ॥ ॥शुभमस्तु॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥ राम

३७

१६

प्रायाग महात्म

८०० श्लोका

मुक्तिक्षेत्रप्रकाश: बन्ला १८

२६३१

२२

॥काश्यांवासःसज्जनानांप्रसंगोगंगास्नानंपापकर्मारुचिश्च।पुंन्येप्रीतिस्त्वीश्वरेपालनंसौ
॥ख्यंदानंशान्तपानप्रतिग्राह्यमत्र॥१॥